

Utviklingsredegjørelse 2016 del 2

Faglig råd for design og håndverk

Innhold

Sammendrag.....	3
1 Særtrekk og utfordringer ved design og håndverk	4
2 Refleksjoner over utvalgsrapporter og forskning.....	6
2.1 Anbefalinger i rapporten «Lenge leve tradisjonshåndverket!»	6
2.2 Om forskningsrapporten «Rekruttering til design- og håndverksfagene».....	8
2.3 Om yrkesopplæringsnemdas rolle og ansvar	9
3 Forslag om deling av utdanningsprogrammet	10
3.1 Utdanningsprogram for frisør- og blomsterfag.....	18
3.2 Utdanningsprogram for interiør, utstilling og mediefag	18
3.3 Utdanningsprogram for metall- og glasshåndverk.....	19
3.4 Utdanningsprogram for søm og tekstilhåndverk	20
3.5 Utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk.....	21
3.6 Duodji	22
4 Forslag om nye lærefag for faghandelen.....	23
5 Endringsforslag for enkeltfag.....	24
5.1 Aktivitørfaget.....	25
5.2 Blomsterdekoratør	27
5.3 Frisørfaget.....	28
5.4 Gullsmedfaget.....	31
5.5 Interiør	31
5.6 Kjole- og draktsyerfaget	33
5.7 Komposittbåtbyggerfaget	34
5.8 Møbelsnekkerfaget.....	34
5.9 Profileringsdesignfaget.....	35
5.10 Utstillingsdesign.....	35
5.11 Pianostemming og pianoteknikk.....	36
5.12 Blyglasshåndverkerfaget	36
5.13 Bunadtilvirkerfaget.....	36
5.14 Buntmakerfaget.....	37
5.15 Børsemakerfaget.....	37
5.16 Bøkkerfaget.....	38
5.17 Duodjifagene.....	38
5.18 Filigranssølvsmedfaget	39
5.19 Forgyllefaget.....	39
5.20 Gipsmakerfaget.....	39

5.21	Gjørtlerfaget.....	40
5.22	Glasshåndverkerfaget	40
5.23	Gravørfaget	40
5.24	Herreskredderfaget	40
5.25	Håndbokbinderfaget.....	40
5.26	Håndveverfaget	41
5.27	Keramikerfaget.....	41
5.28	Kostymesyerfaget.....	41
5.29	Kurvmaker.....	42
5.30	Maskør- og parykkmakerfaget	42
5.31	Modistfaget.....	42
5.32	Møbeltapetsererfaget.....	42
5.33	Nautisk instrumentmakerfaget.....	43
5.34	Optronikerfaget.....	43
5.35	Orgelbyggerfaget.....	43
5.36	Seilmakerfaget	43
5.37	Repslagerfaget	44
5.38	Salmakerfaget.....	44
5.39	Skomakerfaget	44
5.40	Smedfaget	44
5.41	Storurmakerfaget	45
5.42	Strikkefaget.....	45
5.43	Sølvsmedfaget.....	45
5.44	Taksidermistfaget.....	46
5.45	Trebåtbyggerfaget.....	46
5.46	Tredreierfaget.....	47
5.47	Treskjærerfaget.....	47
5.48	Urmaker	47
5.49	Innspill om nye fag.....	48
6	Oppfølging av tidligere forslag.....	49
6.1	Unge voksne og voksne i utdanning	49
6.2	Endringer i læreplan for Vg1 design og håndverk	49
7	Innspill til arbeidet med utviklingsredegjørelsen.....	50
8	Litteraturliste	54

Sammendrag

Utdanningsprogrammet design og håndverk omfatter 52 fag, av disse er 40 definert som små og verneverdige, 13 er særløpsfag. Med unntak av frisørfaget, er de fleste fagene i utdanningsprogrammet relativt små. Likevel viser forskningen at lærlingordningen er en viktig rekrutteringsvei til de tradisjonelle håndverksyrkene, og at de som tar fag- og svennebrev går over i arbeid der utdanningen er relevant. Behovet for fagene er belyst og begrunnet i utviklingsredegjørelsens del 1.

Søkningen til design og håndverk har gått kraftig ned de siste ti årene. Flere av fagene i utdanningsprogrammet har rekrutteringsutfordringer, og får ikke dekket bedriftenes etterspørsel etter lærlinger. Flere av fagene er lite synlige i utdanningen. Forskning viser at lærerne opplever bredden i utdanningsprogrammet som en utfordring og at det gir utdanningsprogrammet en uklar profil.

Vg1 design og håndverk leder videre til 13 Vg2-tilbud. Ni av disse tilbys kun i mindre enn ti av landets fylker. Mange av fagene i utdanningsprogrammet er såkalte modningsfag, med det menes at dette er fag som i stor grad rekrutterer voksne.

På bakgrunn av utfordringene i utdanningsprogrammet og arbeidslivets behov for arbeidskraft fremmer faglig råd for design og håndverk i denne utviklingsredegjørelsen forslag om at dagens design og håndverk deles inn i fem nye utdanningsprogram.

Utdanningsprogram for:

- Frisør- og blomsterfag
- Interiør, utstilling og mediefag
- Metall- og glasshåndverk
- Søm og tekstilhåndverk
- Snekker- og trehåndverk

Målet med forslaget er å gi ungdom en bedre og tydeligere utdanningsstruktur som gir opplæring i fag fra første dag.

Videre fremmer FRDH forslag om seks nye lærefag rettet mot faghandelen:

- blomsterselger
- butikkgullsmed
- butikkurmaker
- interiørselger
- tekstilsalgfaget
- møbel-, trelast- og trevareselger

På innspill fra bransjen fremmer FRDH også forslag om opprettelse av edelstenfatterfaget som nytt fag som gir yrkesbetegnelsen edelstenfatter.

Storurmakerfaget foreslås nedlagt.

1 Særtrekk og utfordringer ved design og håndverk

Utdanningsprogrammet design og håndverk omfatter 52 fag. Av disse finner vi både tradisjonsfag og trendfag¹, skolefag og lærefag. De fleste av fagene har til felles at de er håndverksfag som i liten grad er endret av teknologisk utvikling. Produksjonen foregår i hovedsak med håndverktøy og enklere maskiner. Produktene har elementer av design, og yrkesutøverne har behov for å kjenne til grunnleggende form-, og fargelære samt stilhistorie. Utover dette er forskjellene mellom fagene store, det produseres produkter i svært ulike materialer og med ulike typer maskiner og verktøy. På mange måter er utdanningsprogrammet en samlesekk for en uensartet gruppe håndverksfag med lange tradisjoner. 40 av fagene² er definert som verneverdige.

Opplæringstilbudet i de små verneverdige fagene i utdanningsprogrammet bidrar til å oppfylle Norges forpliktelser etter UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven³.

Faglig råd for design og håndverk (FRDH) vil peke på noen trekk som vi mener er indikatorer for flere av de utfordringer dette utdanningsprogrammet har:

- Det er noen få og relativt store fag som fungerer greit med dagens struktur.
- Det er mange fag som ikke får dekket sitt rekrutteringsbehov via utdanningsprogrammet.
- Mange fag er «usynlige» i Vg1 og Vg2.
- Yrkesutøvelse i mange av fagene fordrer at en starter sin egen virksomhet.
- Mange av bedriftene er enmannsbedrifter som i liten grad tar inn lærlinger.
- Utdanningsprogrammet består av «trendsettende» fag og «tradisjonstunge» fag.
- Det er mange Vg1-tilbud i fylkene, men relativt få Vg2-tilbud.
- Mange av fagene er modningsfag som har større appell til unge voksne og voksne enn til rettighetslever.

Utfordringene for utdanningsprogrammet er kjent. Søkningen har gått jevnt nedover, det samme har antallet elever på Vg1. Tilbakemeldinger FRDH har fått fra lærere som underviser på Vg1 design og håndverk viser at de mener det er utfordrende å tilby yrkesrelevant opplæring. Forskning⁴ viser også at det er store ulikheter i opplæringen som blir gitt på Vg1. Undervisningen er ofte rettet mot fag skolen har tilbud om på Vg2. I en av tilbakemeldingene rådet har fått fra Vg1-lærere sies det at: «Det er spesielt dårlig søkning på Vg2 trearbeid fordi elever faller fra på grunn av for lite spissing mot interesseområdet». Det er få av lærerne som underviser på Vg1 som innehar kunnskap og ferdigheter i mange av fagene i utdanningsprogrammet og det blir da liten formidling av fagene til elevene⁵.

Mange skoler har ikke oppdaterte verksteder og utstyr, slik at elevene kan få opplæring i de ulike fagene. Dette bekreftes i rapporten om rekruttering til design- og

¹ Med trendfag mener rådet fag som i stor grad påvirkes av nye trender og moter.

² Bunadtilvirkerfaget ble tatt ut av listen over små verneverdige fag gjeldende for nye kontrakter fra 1.1.2016. I 2016 er det da 41 fag på listen over små verneverdige fag. 40 av disse ligger i design og håndverk og ett ligger i teknikk og industriell produksjon.

³ UNESCO, *Konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven*.

⁴ Tønder og Skinnarland, *Rekruttering til design- og håndverksfagene*.

⁵ At dette er et dilemma for yrkesfaglærerne kommer også fram i den nylig publiserte rapporten av Aamodt m. fl. *Kompetanseutvikling blant yrkesfaglærere*.

håndverksfagene der forskerne skriver: «I undervisningen konsentrerer de seg likevel om noen få områder på Vg1. De faktorene som påvirker tilbudet til elevene, er i første rekke lærernes kompetanse og skolenes tilbud på Vg2⁶.» Dette gjør opplæringen for generell og FRDH har fått mange innspill fra bedrifter som mener elevene ikke får nok grunnleggende opplæring i fagene. FRDH har over flere år fått tilbakemelding fra bransjene om at elevene lærer for lite av grunnleggende håndverksteknikker og fagspesifikk teori i det enkelte fag på skolen. Dette fører til at lærlingene kommer ut i bedriftene med for lite grunnkunnskap.

Barn og unge i får ikke opplæring i de tradisjonelle fagene i grunnskolen, slik det var før med tresløyd, metallsløyd og håndarbeid som faste fag. Veldig mange av de som vokser opp i dag vet ikke om de ulike håndverksfagene før de starter på videregående eller senere i voksen alder.

Til tross for at utdanningsprogram for design og håndverk leder videre til et stort antall fag, opplever mange elever at mulighetene i design og håndverk er få fordi det finnes få skoler som har de ulike Vg2-tilbudene. Den lave søkningen gir en negativ spiral der fylkene legger ned tilbud på grunn av lav søkning og elevene velger bort utdanningprogrammet på grunn av få Vg2-tilbud i fylkene. Både rapporten om rekruttering til design- og håndverksfagene⁷ og undersøkelser gjort av rådet⁸ viser at mange av Vg1-elevne ikke får jobbe med fagene gjennom utplassering i bedrift eller fordype seg i fag skolen ikke har på Vg2 i prosjekt til fordypning (PTF). For eksempel etterlyser blomsterdekoratørfagets opplæringskontor BLOK elever i faget PFT. Blomsterdekoratørfaget er et fag som tilbys ved 10 skoler i landet⁹.

Undersøkelser FRDH har gjort, viser at det er etterspørsel etter de fleste av fagene under design og håndverk. Dette støttes av en undersøkelse yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag har gjennomført¹⁰. Det er både private og offentlige kunder som etterspør varene og tjenesten som produseres. Både de tradisjonelle håndverksfagene og de mer trendsettende fagene er etterspurt og vil også være det i fremtiden.

Slik FRDH ser det er det behov for gode håndverkere i fremtiden. Viktigheten av å bevare og utvikle utdanninger som blir etterspurt er et nasjonalt ansvar. Det er viktig med gode utdanningsinstitusjoner som ivaretar tradisjonshåndverksfagene og videreformidler kunnskapen, og det bør være rom for utdanning i håndverksfag over hele landet.

Med utgangspunkt i tilbakemeldingene FRDH mottok under arbeidet med den første utviklingsredegjørelsen, skisserte rådet i Utviklingsredegjørelsen 2013 en modell der mange av utdanningene forlenges med ett år, en 3+2-modell¹¹. Bakgrunnen for denne modellen var ønske om mer rom for faglig fordypning før opplæring i bedrift. Et av argumentene for en forlenget utdanning, er at grunnlaget elevene får i grunnskolen er endret, og at det krever mer tid til øving i grunnleggende håndverksferdigheter.

⁶ Tønder og Skinnarland, *Rekruttering til design- og håndverksfagene*, 64.

⁷ Tønder og Skinnarland, *Rekruttering til design- og håndverksfagene*.

⁸ Spøringer og fylkesbesøk.

⁹ Vilbli.no, for skoleåret 2016-2017

¹⁰ Yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag, *Lenge leve tradisjonshåndverket!*

¹¹ Faglig råd for design og håndverk. *Utviklingsredegjørelse 2013*.

Et forhold som taler i mot en femårig utdanning er at utdanningene i design og håndverk i stor grad leder til yrker med lave lønninger. Med en lengre utdanning vil det ta lengre tid før de som tar utdanningene kommer ut i lønnet arbeid. Rådet er redd lengre utdanninger vil kunne svekke rekrutteringen til fagene ytterligere. Et annet argument mot den tidligere foreslåtte 3+2-modellen er at denne ikke gjør noe med Vg1, som av store deler av bransjene oppleves som lite relevant.

Gjennom arbeidet med utviklingsredegjørelsen 2016 har FRDH besluttet å foreslå en deling av utdanningsprogrammet. Forslaget bygger på, og er en videreutvikling av modellen som ble skissert i 2013. I stedet for å forlenge opplæringstiden ønsker rådet å opprettholde 2+2 modellen, men med nye utdanningsprogram som gir mulighet for tidligere faglig fordyping gjennom smalere Vg1. Innspill fra flere bransjer og rapporten om rekruttering til design- og håndverksfagene¹² underbygger etter rådets mening behovet for en slik deling.

FRDH mener det er behov for å øke rekrutteringen til de ulike fagene, og for at det skal skje må strukturen endres for å gjøre den mer tydelig. Dagens modell er komplisert både for ungdom og unge voksne som skal søke utdanning, og for deres foresatte og for lærere, rådgivere og yrkesveiledere. Ikke minst mener rådet at smalere Vg1-tilbud gir større faglighet og bidrar til å forberede elevene bedre til opplæring i bedrift.

Kunnskapsdepartementet har besluttet at utdanningsprogram for medier og kommunikasjon legges ned som et yrkesfaglig utdanningsprogram fra skoleåret 2016-2017. Yrkesfagene i dagens medier og kommunikasjon, fotograf, mediegrafiker og mediedesigner, ble som en midlertidig løsning lagt til utdanningsprogram for design og håndverk. Det har blitt opprettet et eget programområde for de tre fagene på Vg1 og Vg2 og flyttingen av fagene har ikke medført endringer i dagens læreplaner og opplæringsstruktur.

2 Refleksjoner over utvalgsrapporter og forskning

2.1 Anbefalinger i rapporten «Lenge leve tradisjonshåndverket!»

FRDH har med stor interesse fulgt arbeidet til Yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag fra august 2015. Det har vært kommunikasjon underveis i arbeidet ved at utvalgets leder har lagt frem tanker og ideer for FRDH og vise versa.

Rådet har lest utvalgets rapport¹³ og stiller seg bak de anbefalinger utvalget legger frem. Slik rådet ser det, vil ikke utvalgets anbefalinger om å opprette et nasjonalt koordineringsledd og opprettelsen av regionale sentra komme i konflikt med de forslag som FRDH fremmer i denne utviklingsredegjørelsen. Vi vil presisere at dagens design og håndverk omfatter både små verneverdige fag og fag som ikke dekkes av denne særlige støtteordningen. Yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag har kun befattet seg med de fag som dekkes av betegnelsen små og verneverdige fag.

¹² Tønder og Skinnarland, *Rekruttering til design- og håndverksfagene*.

¹³ Yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag, *Lenge leve tradisjonshåndverket!*

Det yrkesfaglige utvalget har ikke gått inn i drøftingen av den konkrete organiseringen av tilbudsstrukturen annet enn at de sier at det skal være størst mulig grad av fleksibilitet og utnyttelse av allerede eksisterende undervisningsmiljøer. Ut i fra dette mener FRDH at utdanningene fortsatt skal tilbys i videregående skole.

Av utvalgets hovedanbefalinger vil FRDH særlig peke på følgende: Vi er glade for at utvalget peker på behovet for styrking av praktiske ferdigheter i hele skoleløpet da vi mener dette vil ha gunstig innvirkning på rekruttering til de yrkesfaglige utdanningsprogrammene. Utvalget anbefaler bruk av ambassadører og håndverkere inn i skolen for å gi elevene kunnskap om fag og opplæring i ulike faglige tema. Dette støtter FRDH. Mange av de små verneverdige fagene har mange ulike teknikker og kunnskapsområder. Ambassadørene kan gi elevene opplæring i gamle teknikker eller informere om fag som lærere ikke kjenner like godt.

FRDH er helt på linje med utvalget i å gjøre opplæringen i små verneverdige fag mer tilgjengelige for voksne og styrke kvaliteten i opplæringen ved bruk av nasjonale prøvenemder. Rådet støtter utvalgets forslag til å bruke betegnelsen små tradisjonelle håndverksfag som nytt navn på fag som omfattes av støtteordningen for små verneverdige fag. Vi er enig i at det skal være andre og mer sammensatte hensyn som avgjør om et fag er innenfor eller utenfor den aktuelle støtteordningen enn kun antall nye lærekontrakter.

Hva gjelder varig ordning for forvaltning av de små verneverdige fagene støtter FRDH forslaget om plassering av økonomisk ansvar på statlig nivå, opprettelse av et nasjonalt koordineringsledd og opprettelse av regionale sentra med en administrativ og samordnende funksjon. Dette vil etter rådets syn hjelpe fylkeskommunene i deres krevende arbeid med dimensjonering av tilbudene innen små verneverdige fag. Utvalgets forslag til virkemidler favner langt utover FRDHs mandat og vi går ikke nærmere inn på disse, men FRDH støtter punktet om å opprette en særskilt støtteordning for lærebedrifter i små tradisjonelle håndverksfag. Det er kjent at flertallet av disse bedriftene er svært små og har en særlig sårbar produksjonssituasjon.

Alle bransjene FRDH har vært i kontakt med og som har sendt innspill til Utviklingsredegjørelsen del 1 etterlyser mer kunnskap og opplæring i ferdigheter for lærlingene som skal ut i bedrift. Det er stor forskjell på hva et enkeltmannsforetak eller liten bedrift og store fabrikker og konsern kan og har muligheter for å gi av opplæring samtidig som de skal ha inntekter. De fleste små håndverksbedriftene har ikke de økonomiske mulighetene som større bedrifter har. De fleste er heller ikke medlemmer i noen bransjeorganisasjon. FRDH støtter derfor utvalgets anbefalinger til tilskuddsordninger og stipend, slik at både ungdom og voksne kan få utdanning i fagene. Skal Norge ta ansvar for at den immatrielle kulturarven bringes videre, må det være rom for å lage en utdanning som fremmer fagene og deres betydning i samsvar med våre forpliktelser etter UNESCO-konvensjonen.

Hva gjelder utvalgets videre anbefalinger innenfor utvikling av virkemidler, framtidens kompetansebehov, videreføring av fag og utvikling av nye fag samt internasjonalt samarbeid støtter FRDH i det store og hele utvalget, og vil kun peke på behovet for nyopprettede fag. Rådet står fast på at det er bransjene og fagmiljøene som selv må forankre og underbygge behov for nye fag og være initiativtakere til å søke om dette, slik at opplæringen har relevans og blir attraktiv. Rådet er med dette ikke uenig i at det er et

behov for nyopprettelse, dette er helt i tråd med rådets syn på endring av faglig innhold i takt med samfunnets og markedets behov.

Hva gjelder utfordringer knyttet til landegrenser i Norden støtter FRDH synet på at Norden i langt større grad må kunne tilgjengeliggjøres som felles læringsarena, for eksempel bør duodjiopplæringen kunne foregå sømløst i de samiske områdene uavhengig av landegrenser. For små verneverdige fag vil opprettelsen av en nordisk opplæringsportal være av største viktighet og et stort løft for rekruttering til fagene.

FRDH har i denne utviklingsredegjørelsen også sett på de andre utvalgsrapportene og brukt de inn i vårt forslag der dette hører hjemme, men trekker her frem noen punkter i rapporten fra yrkesfaglig utvalg for helse, oppvekst og velvære¹⁴:

- Staten bør utarbeide egne differensierte opplæringsmodeller tilpasset ulike kategorier voksne.
- Staten bør innføre et regelverk som gir større muligheter for voksne med en videregående utdanning å kunne gjennomføre en ny videregående utdanning.
- Praksiskandidatordningen bør opprettholdes, men mykes opp slik at deltidsstillinger med stor stillingsbrøk, i kombinasjon med realkompetansevurdering, gir bedre uttelling.
- Yrkes- og karriereveiledningen i grunnskolen, i videregående opplæring og for voksne bør styrkes.
- Staten bør legge til rette for at det finnes nok lære plasser til alle kvalifiserte søkere.

Utvalget er opptatt av ledelse i fag- og yrkesopplæringen og av kvalitet i utdanningen, og sier blant annet at etter- og videreutdanningstilbud for skoleledelse og yrkesfaglærere må prioriteres. FRDH ser positivt på at yrkeslærerne får styrket mulighetene til videreutdanning, da utviklingen i fagene skjer fort. Lærerne bør være oppdatert på utstyr, arbeidsmåter, trender og annen utvikling i fagene.

Prøvenemndenes sammensetning og de mulighetene nemndene har til å få oppdatering om fagprøvene, påvirker kvaliteten på fagprøvene og likebehandling mellom fylkene. Yrkesfaglig utvalg løfter dette temaet, som også FRDH har tatt opp ved flere anledninger. Tilbakemeldingene rådet ofte får er at mange prøvenemnder ikke er oppdatert etter KL06 og endringer i opplæringsloven. FRDH mener at det må utnevnes landsdekkende nemnder, eller nemder som dekker et så stort område at de får relativt stor aktivitet, slik at man får medlemmer som er aktive og har kunnskap om fagene. FRDH mener også at det bør være en person i hver nemd som har ansvar for det formelle i nemnda, dette for å unngå formelle feil. Kvaliteten på både opplæring av nemdene, prøvegjennomføring og vurdering må være god og relativt lik over hele landet.

2.2 Om forskningsrapporten «Rekruttering til design- og håndverksfagene»

Som en del av gjennomgangen av tilbudsstrukturen i videregående opplæring, har Utdanningsdirektoratet bestilt forskning som kan belyse noen av utfordringene i fag- og yrkesopplæringen. Fafø¹⁵ har gjennomført en undersøkelse om rekrutteringen til design

¹⁴ Yrkesfaglig utvalg for helse, oppvekst og velvære, *Helse, oppvekst og velvære – et sammensatt bilde*.

¹⁵ Tønder og Skinnarland, *Rekruttering til design- og håndverksfagene*.

og håndverk med sikte på å beskrive utviklingen og forstå årsakene til den sterke nedgangen i søkertall i perioden 2007 til 2015. Rapporten bygger på analyser av registerdata og statistikk og intervjuer med lærere og elever.

Rapporten «Rekruttering til design- og håndverksfagene» ble publisert i april 2016. FRDH har fått presentert funn fra rapporten underveis i arbeidet med utviklingsredegjørelsen del 2, og har hatt mulighet til å bruke funnene i sitt arbeid. Rådet mener rapporten støtter opp om mange av rådets analyser av hva som er utfordringene for utdanningsprogrammet.

Forskerne beskriver design og håndverk som et utdanningsprogram med uklar profil. Designelementet i utdanningen er relativt nytt for mange av fagene, og en del av lærerne mener det tar for mye plass i utdanningen. Læreplanene gir rom for ulike tokninger, og kan være en kilde til konflikt på skolene. Sentralt i denne diskusjonen står vektingen mellom tid til å arbeide med det håndverksfaglige, verktøy, materialer og teknikker og tid til teori, design og arbeid med tegning og skisser.

Lærerne i undersøkelsen gir tydelige tilbakemeldinger på at utdanningsprogrammet består av for mange fag, og flere mener de mangler kompetanse til å formidle fagene til elevene. Undervisningen konsentreres om noen få områder på Vg1. Tilbudet er først og fremst formet av lærernes kompetanse og skolens tilbud på Vg2, men også av tilgang på læreplasser og jobbmuligheter.

Forskerne har funnet at det er stor spredning i karaktergrunnlaget til de som starter på design og håndverk. Lærerne mener elevgruppen har svakere forutsetninger enn tidligere. Mange er opptatt av at praktiske fag vektlegges for lite i grunnskolen. Design og håndverk har blitt et utdanningsprogram med stor jentedominans. Dette kan i seg selv være en grunn til at få gutter velger utdanningsprogrammet. Det kan også være en av grunnene til at trearbeidsfagene, som tradisjonelt har appellert mest til gutter, får lite oppmerksomhet på Vg1.

Elevene i undersøkelsen trives på skolen, og gir uttrykk for at de opplever miljøet som trygt og inkluderende. Elevene etterlyser mer praktisk arbeid i verkstedene og også mer varierte oppgaver.

Forskerne mener at fagopplæringen i stor grad svarer til definerte yrkeskategorier og at lærlingeordningen fremstår som en viktig rekrutteringsvei til de tradisjonelle håndverksyrkene. Dette bygger de blant annet på at de som fullfører utdanningen med et fag- eller svennebrev i stor grad får relevant arbeid.

2.3 Om yrkesopplæringsnemdas rolle og ansvar

FRDH har lest rapporten Yrkesopplæringsnemdas rolle og ansvar¹⁶ utarbeidet av en arbeidsgruppe i samarbeidsrådet for yrkesopplæring (SRY). Rådet kjenner igjen flere av problemstillingene som drøftes i denne og vil spesielt peke på det som uttales om Y-nemdas mandat og behovet for å tydeliggjøre dette. Rådet støtter det som rapporten sier om å stimulere til økt samarbeid og praksis på tvers av fylkesgrensene f.eks som nevnt i arbeidet med dimensjonering. FRDH ser i dag store utfordringer i dimensjoneringen av Vg2 tilbud for design og håndverk. FRDH støtter også rapporten og dennes forslag til

¹⁶ Samarbeidsrådet for yrkesopplæringen, *Yrkesopplæringsnemdas rolle og ansvar*.

tiltak mht styrking av samarbeidet mellom skole og virksomheter, og at Y-nemdene i langt større grad må arbeide for å fremme yrkesfagene på regionalt nivå. Ikke minst er rådet enige i at prøvenemdene kan utgjøre et svakt ledd i dagens ordning og støtter helt og fullt forslaget om at arbeidet med prøvenemdene løftes som en egen sak og utredes nærmere. Arbeidsgruppen har foreslått 15 tiltak. Av disse vil FRDH spesielt stille seg bak tiltak 1- Sammensetning, 2- Mandat, 6- Kunnskapstilfang og samtlige tiltak 8 – 13.

3 Forslag om deling av utdanningsprogrammet

FRDH har sett på dagens utdanningsstruktur og fremmer et forslag der dagens design og håndverk splittes opp i fem nye utdanningsprogram. Dette er gjort i henhold til anbefalingene fra yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag om «å opprettholde tilbudet for de små tradisjonelle håndverksfagene som en del av den offentlige tilbudsstrukturen» og «å styrke håndverksfag/ praktiske ferdighetene på alle nivå i opplæringen»¹⁷. Rapporten om rekruttering til design- og håndverksfagene sier også klart ifra at ungdom ikke får den opplæringen de ønsker seg, da Vg2-tilbudene ikke er tilstede. De får ofte heller ikke tilbud om utplassering i bedrift i PTF¹⁸. Her kan regionale opplæringsentre være til stor hjelp.

FRDH foreslår at design og håndverk slik det er i dag legges ned, og at det opprettes fem nye utdanningsprogram. De nye utdanningsprogrammene er beskrevet senere i kapittelet med tilhørende programområder og fag. Det er utdanningsprogram for:

- Frisør- og blomsterfag
- Interiør, utstilling og mediefag
- Metall- og glasshåndverk
- Søm og tekstilhåndverk
- Snekker- og trehåndverk

I tillegg til disse fem utdanningsprogrammene foreslår rådet at Samisk videregående og reindriftsskole i Kautokeino, som har et landsdekkende tilbud for de fem duodjifagene, gis mulighet til å utvikle et Vg1-tilbud i duodji. Vg2 design og duodji kan bygge på dette spesielle Vg1-tilbudet eller Vg1 i metall- og glasshåndverk, søm og tekstilhåndverk eller snekker- og trehåndverk.

FRDH foreslår at Vg2 aktivtør kan velges med utgangspunkt i alle de nye Vg1-tilbudene. Dette begrunnes nærmere i kapittel 5.1.

Forslaget om nye, smalere utdanningsprogram er utviklet på bakgrunn av innspill fra bransjer, fylker og skoler om utfordringene med dagens design og håndverk. Målet med forslaget er å gi ungdom en bedre og tydeligere utdanningsstruktur som gir opplæring i fag fra første dag. FRDH mener arbeidslivets behov blir bedre ivaretatt gjennom dette forslaget og at de enkelte fagene blir mer synlige i tilbudsstrukturen.

Skoleåret 2014-15 var det 2 252 elever i Vg1 design og håndverk. Dette elevgrunnlaget vil kunne fylle en klasse i hvert fylke i de fem nye utdanningsprogrammet. Vi vet imidlertid at elevene ikke fordeler seg jevnt utover alle de 19 fylkene, og de vil ikke fordele seg jevnt i de nye utdanningsprogrammene. Rådet erkjenner at med dagens

¹⁷ Yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag, *Lenge leve tradisjonshåndverket!*, 8.

¹⁸ Tønder og Skinnarland, *Rekruttering til design- og håndverksfagene*.

søkertall kan det bli en utfordring å få en full klasse i de nye tilbudene i alle fylker. Vi mener like fullt at med smart og smidig organisering, hvor for eksempel fellesfagene gis i felles klasser, vil skolene kunne gi et varig tilbud i de nye utdanningsprogrammene der de allerede har verksteder på Vg2.

FRDH har i sin vurdering av forslaget lagt noen sentrale vurderinger til grunn:

- Tydelige og attraktive utdanningstilbud vil gi økt rekruttering.
- Voksne bør få lik rett til videregående utdanning som ungdom.
- Med den nye tilbudsstrukturen vil flere fag kunne ønske å koble seg på de nye utdanningsprogrammene og gå inn i den nye strukturen. Dette kan gjelde helt nye fag og fag som i dag ligger i andre utdanningsprogram.
- Opplæring i de små tradisjonelle håndverksfagene bør opprettholdes som en del av den offentlige tilbudstrukturen, opplæringskvaliteten må være god også for fag med få søkere.
- Rådet ønsker at alle de nye Vg1-tilbudene opprettes i alle fylker, men mener samtidig at dette prinsippet ikke må gå forran behovet for en faglig solid utdanning.
- Ved at opplæring i håndverk i grunnskolen styrkes, vil elevene stå bedre rustet til å gjøre et yrkesvalg ved overgangen til Vg1.

Forslaget om nye, smalere utdanningsprogram vil gi mindre fleksibilitet for elevene. De må ta et fagvalg tidligere fordi de nye utdanningsprogrammene leder til færre fag. FRDH tror imidlertid at en tydeligere utdanning vil gjøre det mer attraktivt for elevene å velge fagene. I dagens struktur er det vanskelig for mange elever å se hvilke muligheter de reelt sett har etter Vg1 design og håndverk.

FRDH er opptatt av at utdanningen skal ha høy kvalitet i alle ledd og gi ungdom og voksne et godt grunnlag for en allsidig karriere innen håndverksfagene. Utdanningene bør kunne lede til arbeid med produktutvikling og design, produksjon og salg. Videre bør det legges til rette for muligheter for videre studier etter fag- eller svennebrev, for eksempel innen restaurering, design, markedsføring, ledelse, faglærerutdanning eller lignende.

Da utdanningsprogram for design og håndverk ble opprettet, var ønsket at det skulle bli mer håndverksproduksjon i opplæringa enn det som var tilfellet i utdanningsprogram for formgivingsfag. I etterkant ser vi at mange skoler ikke har det utstyret og de verkstedslokalene som skal til, og at mange mangler lærere med en yrkesmessig erfaring fra fagene. Det er en forutsetning at lærere som skal undervise i de nye utdanningsprogrammene er yrkesfaglærere med fagbrev og at de nye tilbudene legges til skoler med egnede verksteder og utstyr.

FRDH har hatt særlig fokus på relevans i utdanningene og næringslivets behov. De ulike bransjene har gitt tydelige tilbakemelding om at elevene mangler kunnskap om fagene når de starter i lære, spesielt teknikker, verktøy og materialer. Det er ønskelig med mer relevant fagbakgrunn fra skolen. Tradisjonelle håndverksfag er krevende både teoretisk og praktisk og ingen ønsker at kvaliteten på opplæringen skal forringes. Dagens Vg1 er et «fellesår» som ikke oppleves relevant.

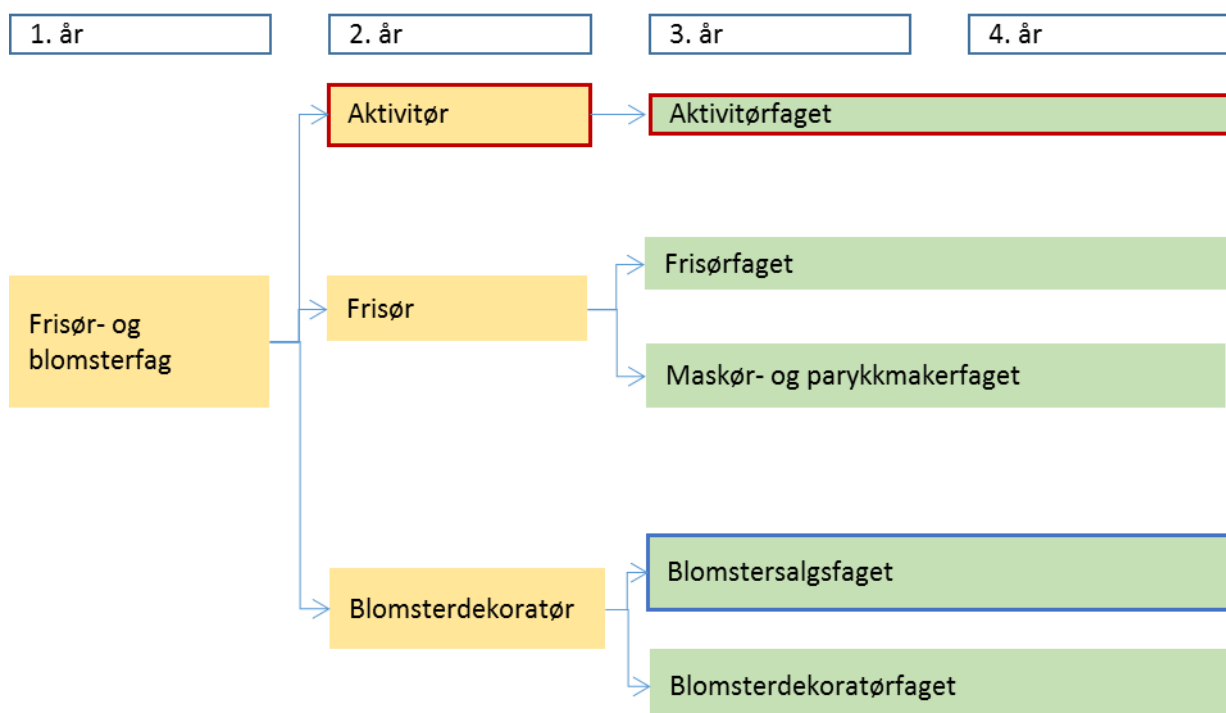
Mer «fagområdetid» gjennom smalere Vg1, inndelt etter fagretning, kan øke søkermassen og undervisningen kan legges opp mer relevant for det arbeidslivet

elevene skal ut i. Det vil bli enklere å bruke ambassadører og håndverkere inn i skolen ved å dele Vg1 design og håndverk. Ambassadørene vil da kunne informere om sine fag og undervise elevene i spesielle teknikker som er rettet mot de yrkene som utdanningsprogrammet tar for seg.

Vi har i forslagene våre satt inn kryssløp fra bygg og anlegg og teknikk og industriell produksjon, dette for å vise mulige kryssløp og eventuell nye sammenslåtte Vg2 tilbud. Vi ser at dette også kan åpne nye muligheter for små fag som ligger under andre utdanningsprogram. FRDH er opptatt av at ungdom skal få en god og kvalitativ grunnopplæring som kan gi arbeid eller videre utdanning.

Som en konsekvens av at de nye Vg1-tilbudene ikke har design i sine navn, foreslås også navnet på enkelte Vg2-tilbud endret. FRDH foreslår at dagens Vg2 design og gullsmedhåndverk og Vg2 design og tekstil endrer navn til Vg2 gull- og sølvsmedhåndverk og Vg2 søm og tekstilhåndverk. En oversikt over de nye forslagene til utdanningsprogram følger nedenfor:

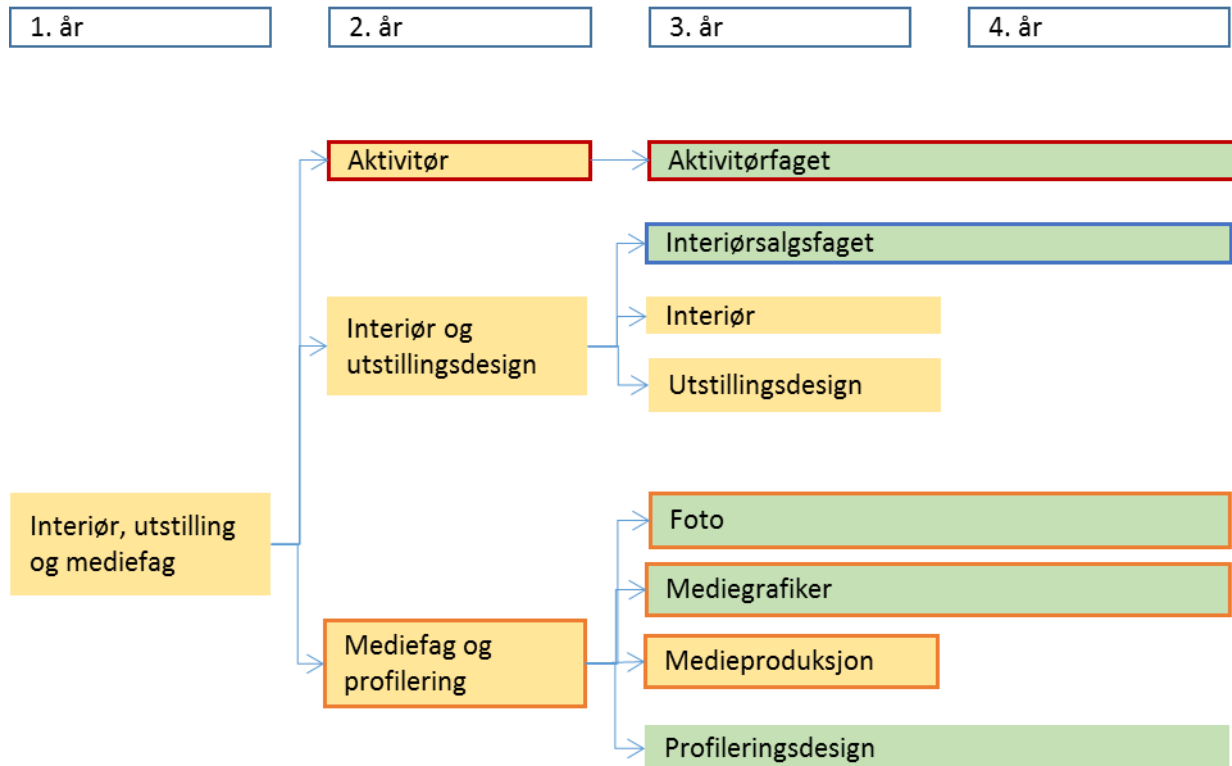
Nytt utdanningsprogram for frisør- og blomsterfag:

Fargeforklaringer:

- Rød ramme kan velges fra alle Vg1-tilbudene.
- Blå ramme forslag til nye utdanninger og fag.
- Svart ramme duodjifagene.
- Grønn ramme særløpsfag.
- Gul ramme kan velges fra flere Vg1.
- Orange ramme fag fra andre utdanningsprogram

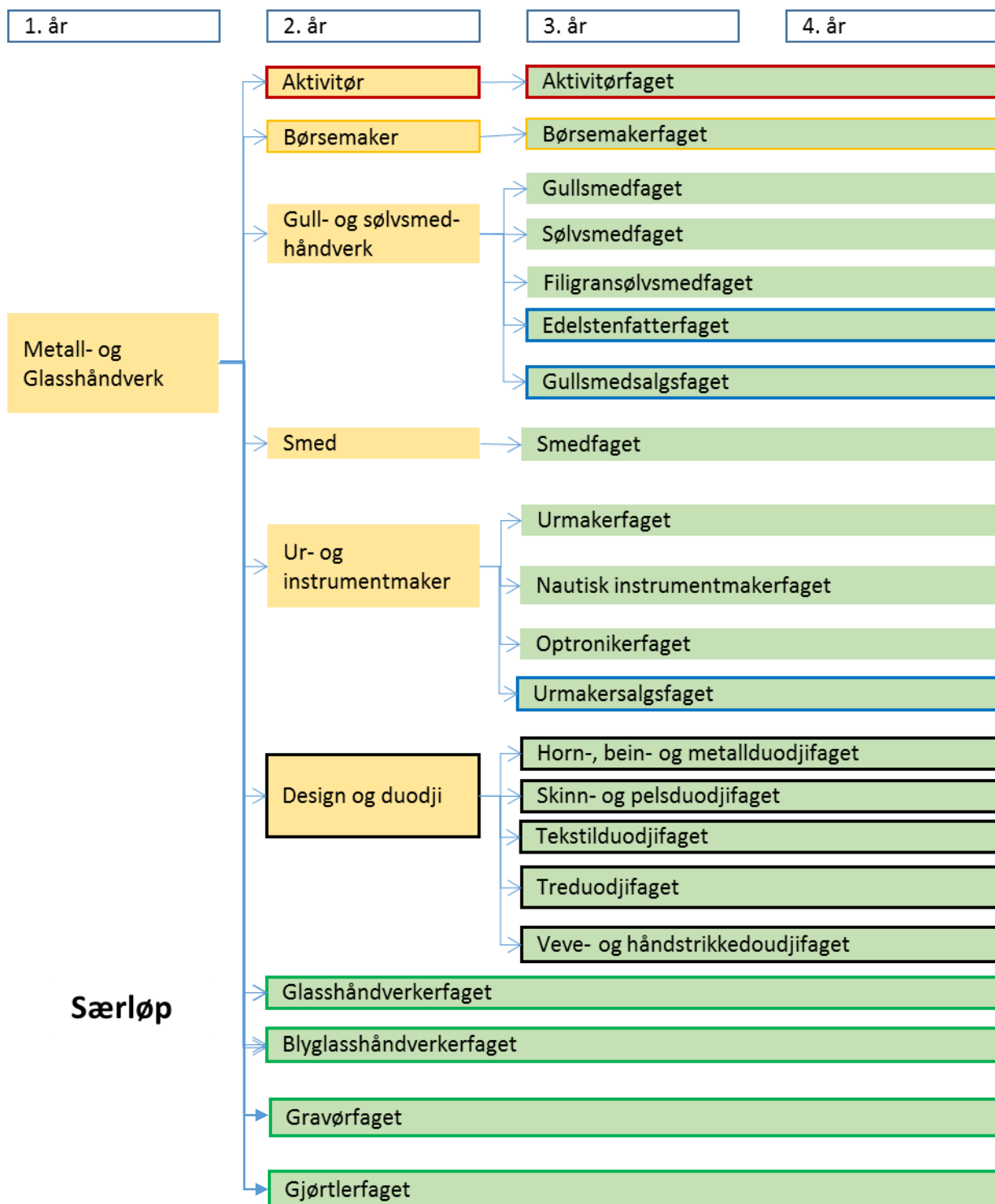
Nytt utdanningsprogram for interiør, utstilling og mediefag:

Fargeforklaringer:

- Rød ramme kan velges fra alle Vg1-tilbudene
- Blå ramme forslag til nye utdanninger og fag
- Svart ramme duodjifagene
- Grønn ramme særløpsfag
- Gul ramme kan velges fra flere Vg1
- Orange ramme fag fra andre utdanningsprogram

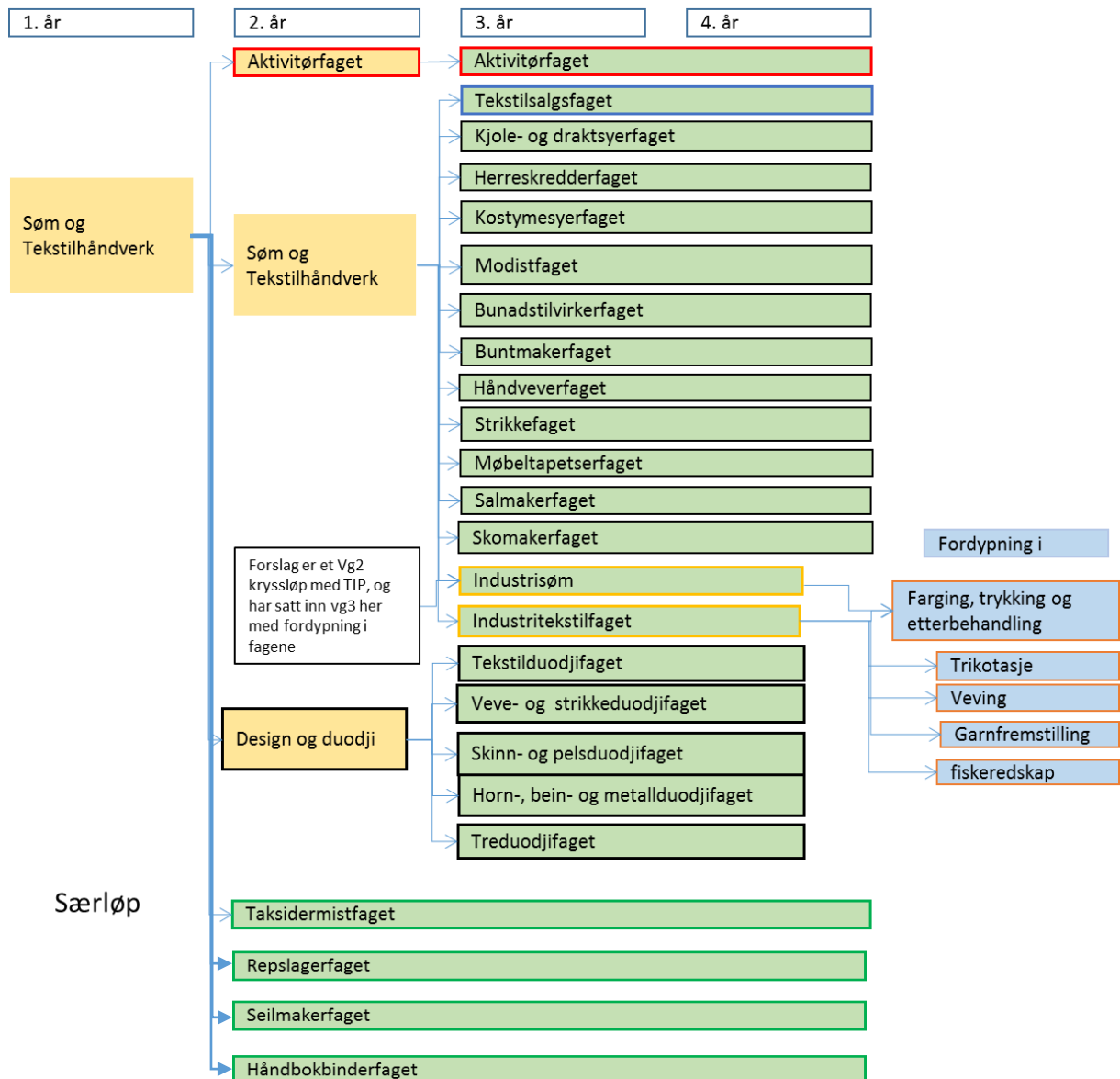
Nytt utdanningsprogram for metall- og glasshåndverk:

Fargeforklaringer:

- Rød ramme kan velges fra alle Vg1-tilbudene
- Blå ramme forslag til nye utdanninger og fag
- Svart ramme duodjifagene
- Grønn ramme særløpsfag
- Gul ramme kan velges fra flere Vg1
- Orange ramme fag fra andre utdanningsprogram

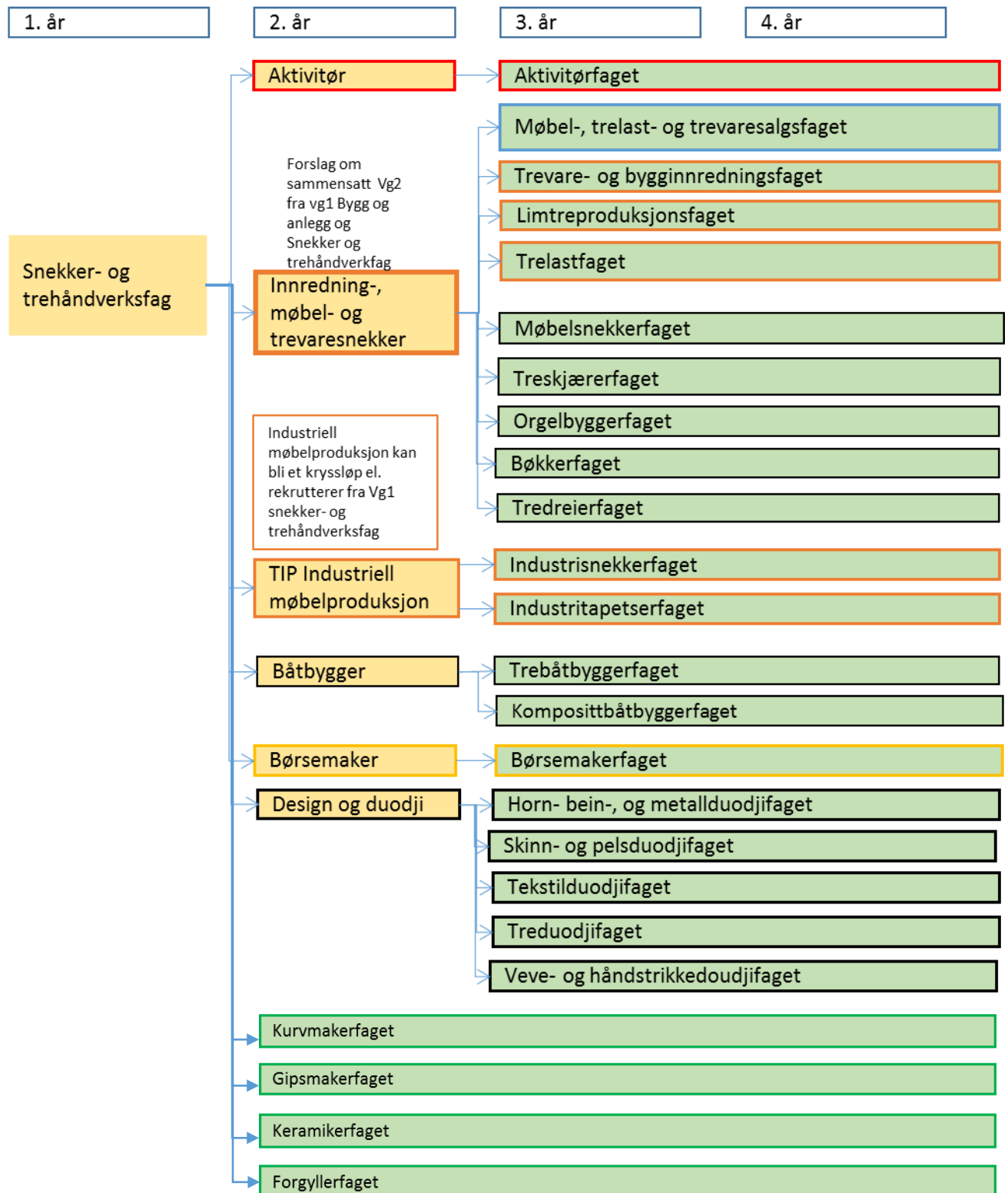
Nytt utdanningsprogram for søm og tekstilhåndverk:

Fargeforklaringer:

- Rød ramme kan velges fra alle Vg1-tilbudene
- Blå ramme forslag til nye utdanninger og fag
- Svart ramme duodjifagene
- Grønn ramme særlopsfag
- Gul ramme kan velges fra flere Vg1
- Orange ramme fag fra andre utdanningsprogram

Nytt utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk:

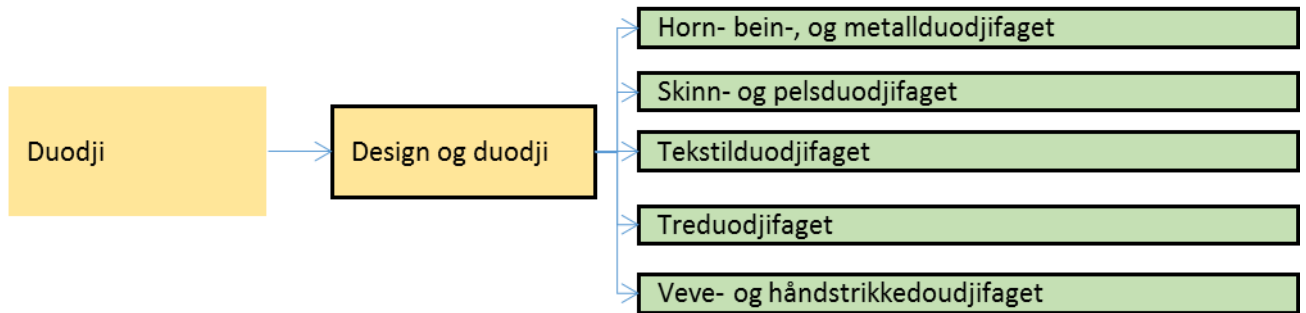

Fargeforklaringer:

- Rød ramme kan velges fra alle Vg1-tilbudene
- Blå ramme forslag til nye utdanninger og fag
- Svart ramme duodjifagene
- Grønn ramme særløpsfag
- Gul ramme kan velges fra flere Vg1
- Orange ramme fag fra andre utdanningsprogram

Duodji:

Duodjifagene ønsker muligheten for å utvikle et eget Vg1 på skoler med landsdekkende tilbud i duodjifagene.

Fargeforklaringer:

- Rød ramme kan velges fra alle Vg1-tilbudene
- Blå ramme forslag til nye utdanninger og fag
- Svart ramme duodjifagene
- Grønn ramme særløpsfag
- Gul ramme kan velges fra flere Vg1
- Orange ramme fag fra andre utdanningsprogram

3.1 Utdanningsprogram for frisør- og blomsterfag

Forslaget om deling av utdanningsprogram for design og håndverk i fem nye utdanningsprogram bygger på tilbakemeldingene fra bransjene om at elevene kan for lite om fagene sine når de starter i lære. Det sies at kvaliteten på opplæringen varierer, men at lærlingene i hovedsak har for lite grunnleggende fagkunnskap med seg fra skolen.

Forslaget om utdanningsprogram for frisør- og blomsterfag er begrunnet i at disse to fagene skiller seg ut fra de andre håndverksfagene og tradisjonsfagene i design og håndverk, der de øvrige fagene arbeider med harde eller myke materialer.

Både frisørene og blomsterdekoratørene jobber med levende materialer, den ene med ferskvare, den andre med levende mennesker. Fagene har likevel sammenfattende emner som tegning, form, stilhistorie, kundebehandling og fargelære. Deling av undervisningen i fagene produksjon og PTF vil være gjennomførbart.

Utdanningsprogram for frisør- og blomsterfag vil lettere kunne møte behovene om at elevene skal være yrkesforberedt. Undervisningsmessig kan disse to fag sammenfalle godt ut fra dagens læreplaner, med små justeringer. Det vil også være gode muligheter for prosjektsamarbeid i verksted og teori.

Målsettingen er at de yrkesfaglige opplæringstilbudene skal bli mer relevante for arbeidslivet ved at det blir bedre tid til å arbeide i fagenes dybde og mere tid til mengdetrening både med kunder og med fagenes materialer. Da vil lærebedriftene kunne rekruttere bedre og få mer kompetente elever.

3.2 Utdanningsprogram for interiør, utstilling og mediefag

Fagene interiørkonsulent og utstillingsdesign har i dag en utdanningsstruktur med 3 år i skole. Fagene deler Vg2 med lærefaget profileringsdesign. Innspill fra profileringsbransjen før Utviklingsredegjørelsen del 1 peker på at faget har teknikker, dataprogram og kompetansebehov som til en viss grad sammenfaller med tilsvarende i mediegrafikerfaget og mediedesign. I dag er yrkesfagene fra utdanningsprogram for medier og kommunikasjon lagt midlertidig til design og håndverk med eget programområde på Vg1 og Vg2. FRDH foreslår derfor en utdanning som samler disse fagene under ett. Her kan man på sikt også legge til nye fag.

FRDH foreslår at det opprettes et nytt Vg2 profilerings- og mediefag. Forslaget bygger på innspill gitt fra Skilt og dekorforeningen (SK) og FRDHs egne vurderinger. SK peker i sine innspill på at de ønsker også et kryssløp fra medier og kommunikasjon¹⁹. De mener fagene har mange felles elementer og bruker de samme dataprogrammene for å utføre oppgaver og lage produkter. FRDHs forslag er å lage et felles Vg1 for interiør, utstilling og mediefag for så å dele fagene i to ulike Vg2: Vg2 interiør og utstilling og Vg2 mediefag og profilerings- og mediefag.

Profilerings- og mediefagene vil ved denne foreslåtte modellen kunne bruke PTF for å jobbe med fagene mot de ulike bransjene. Det er viktig å lære seg god forståelse av visuell kommunikasjon. Profileringsdesignere og mediegrafikere jobber ofte i samme

¹⁹ Forslaget er fra 2013, før utdanningsprogram for medier og kommunikasjon ble vedtatt omgjort til et studieforbereidende utdanningsprogram.

type firmaer og deres verktøy er ulike dataprogram. De skal også ta for seg det offentlige rom, med reklame og skilt. Mediografiker, profileringsdesign og foto har fag- og svennebrev som sluttkompetanse, mens mediedesigner, interiør og utstillingsfagene er skolefag som avsluttes etter 3 år i skole.

Utstillingsdesign og interiør er fag som er lite kjent ute blant de ulike bransjene. Det er behov for at det jobbes mer for å koble bransjebehov og utdanning, slik at nyutdannede har en kompetanse som er etterspurt i bransjen.

Interiørbransjen har i innspill formidlet at de ønsker elever med mer utdanning inn mot faghandel. Dette kan gjøres ved faget PTF der elevene kan fordype seg innen f.eks. lys, maling, kjøkken osv. ved utplassering i bedrift. FRDH mener de nye fagene vil være relevante utdanninger som vil gagne elever og bedrifter og bransjer ved at de som ønsker en jobb i butikker som selger ulike interiørprodukter vil ha med seg relevant kunnskap om blant annet plantegning, fargelære, materialkunnskap, komposisjon og lignende. Rådet mener dette vil gjøre elevene mer attraktive for faghandelen.

Det er viktig at man her ser mulighetene for nye fag inn eller videreføring av eksisterende fag over i andre yrker. Samtidig må man kunne se forslaget sammen med endringer som er gjort med mediefagene. FRDH har presentert modellen til representanter fra FRMK.

3.3 Utdanningsprogram for metall- og glasshåndverk

Rådet foreslår oppretting av Vg1 metall- og glasshåndverk. Etter Vg1 vil man kunne gå videre i følgende Vg2-tilbud og særløpsfag:

- Vg2 Børsemaker
- Vg2 Gull- og sølvsmedhåndverk
- Vg2 Smed
- Vg2 Ur- og instrumentmaker
- Vg2 Design og Duodji
- Vg2 Aktivitør

Særløp:

- Gravørfaget
- Gjørtlerfaget
- Glasshåndverkerfaget
- Blyglasshåndverkerfaget

Forslaget vil medføre nye læreplaner på Vg1 og en tilpasning av læreplanene for Vg2 og Vg3 i metall- og glassfagene i den nye strukturen. Tilbakemeldinger fra de som har fullført utdanningen fastslår at det er lite eller ingen praksis med metallarbeid og glassarbeid i dagens Vg1 design og håndverk. Med et eget Vg1 metall- og glasshåndverk vil elevene få erfaring med grunnleggende metall- og glassarbeid allerede første år og vil derfor komme raskere i gang med arbeid i håndverksteknikker i Vg2. En slik splitting vil også kunne øke søkningen til metall- og glassfagene i programområdet samt øke søkningen til programområdet generelt. Her har FRDH hentet innspill fra både ur- og gullsmed- og børsemakerbransjene. Flere av fagene har landslinjer og ønsker økt rekruttering, noe som vil være mulig med en splitting av Vg1.

Det vil også bli mulig for mindre håndverksbaserte metallfag fra andre utdanningprogrammer, for eksempel TIP, å inngå i dette Vg1-tilbudet.

3.4 Utdanningsprogram for søm og tekstilhåndverk

Det tekstile fagområdet spenner fra design og produktutvikling til produksjon, reparasjon og salg. Tekstilbransjen er en av verdens største bransjer, og selv om produksjonen i Norge er liten, har vi behov for fagkompetanse på dette viktige området. Det foregår en løpende utvikling innen ulike tekstilkvaliteter, herunder også tekniske tekstiler. Forbrukerne er i økende grad opptatt av miljøaspektet ved produksjonsprosessene og arbeidsforholdene for tekstilarbeidere som produserer de tekstilproduktene som selges i Norge. Vi har en stor tekstil kulturarv som har behov for å bli ivarettatt. Det er også et privat og offentlig marked for både nyproduksjon og reparasjon av tekstiler. Med utdanningsprogram for søm og tekstilhåndverk ønsker FRDH å utvikle et utdanningsprogram som kan gi ungdom og voksne en solid tekstilfaglig utdanning og møte framtidens kompetansebehov på dette området.

Tekstilbransjen formidler i sine innspill til FRDH at elevene ikke får tilstrekkelig kompetanse gjennom Vg1 design og håndverk slik utdanningsprogrammet er i dag. Lærere som underviser på Vg2 formidler at de må bruke tid på helt grunnleggende deler av utdanningen, som mange før lærte på grunnskolen. Derfor når mange av elevene ikke det kompetansenivået som bedriftene bør kunne forvente at elevene har ved overgang til læretid. Enkelte bedrifter har uttrykt at de bevisst velger andre kandidater til lære plass enn elever som kommer fra Vg2 design og tekstil.

I dagens struktur ligger tekstilindustrifagene i utdanningsprogram for teknikk og industriell produksjon (TIP). Det nye utdanningsprogrammet i søm og tekstilhåndverk vil kunne gi en grunnopplæring innen tekstilfag som favner bredden av tekstilbransjen og gjøre det mer attraktivt for bedrifter å ta inn lærlinger. FRDH mener de tekstile fagene som ligger i TIP bør gå inn i det nye utdanningsprogrammet for søm og tekstilhåndverk. FRDH er kjent med at FRTIP vurderer sammenslåinger av fag og mulighet for å gjennomføre opplæringen i de nye fagene med fordypning i en fagretning. FRDH støtter at dette utredes som en mulighet. Det vil være viktig at fordypningene framgår av fag- eller svennebrevet.

Det å ha med seg kunnskap og ferdigheter innen grunnleggende teknikker, materialer og lignende vil gi den enkelte en økt sjanse i arbeidsmarkedet. FRDH ønsker en utdanning som også kan gi kompetanse til elever som ønsker å jobbe i butikk, spesielt aktuelt er faghandlere som brudesalonger, stoff og garnbutikker, utvalgte interiørbutikker, butikker som har enkel omsøm og gardinsøm, klesbutikker - fra de store kjedene til små spesialbutikker. Behovet for tekstilfaglig kompetanse i faghandelen ble diskutert på tekstilseminar ved Sam Eyde vgs. og rådet har også fått skriftlige innspill om dette.

For å ta vare på tradisjonelt håndverk og den immatrielle kulturarven må ungdom få mulighet til å velge utdanninger som gir gode og varierte yrkesmuligheter. Med utdanning i strikkefaget, buntmakerfaget, kjole og draktsyerfaget eller som faghandler i tekstilfag har man også muligheter til å forsterke trendene i samfunnet og skape sin egen arbeidsplass rettet mot hobbymarkedet hvor vi i dag ser en økende interesse for strikkekafeer, blogger, moter, og trender. En ungdom som har fått en grunnleggende utdanning innen det tekstile fagområdet kan bruke dette videre i produksjon, restaurering, design, entreprenørskap og nyvinning eller til videreutdanning. Markedet

etterspør kunnskap innen de nye trendene for ungdom. Herunder kostymer til historiske spill, dataspill, film og så videre. Enkelte fagområder innen etablerte fag, som for eksempel broderi i bunadtilvirkerfaget, ikke er tilstrekkelig dekket og for bunadstilvirkerne må dette opp igjen. Broderi er av stor viktighet for å produsere bunadene slik de skal være. Det er også ny grundervirksomhet innen tekstilhåndverksfagene, som for eksempel oppdrett av lama og lokale spinnerivirksomheter med leiespinning og småskalaproduksjon av spesialgarn.

FRDH har presentert forslaget til ny modell for FRTIP.

3.5 Utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk

Bruk av håndverktøy står sentralt for yrkesutøvelsen i snekker- og trehåndverksfagene og trening av motoriske ferdigheter er viktig for å kunne skape vakre detaljer og overflater og kvalitetsprodukter. Yrkesutøverne trenger en dyp forståelse for trematerialet, dets styrke og begrensning, samt ha evne til å velge gode emner tilpasset de produktene som skal produseres. Med utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk ønsker FRDH å utvikle et utdanningsprogram som kan gi ungdom og voksne en solid utdanning og møte etterspørselen etter snekker- og trefaglig kompetanse.

Oppdelingen som FRDH foreslår vil gi mer rom for eventuelle nye fag som kan bygges opp etter et Vg1 snekker- og trehåndverk, som for eksempel gitarmaker som ligger til behandling. Når det gjelder utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk så har rådet sett på et felles Vg2 innredning-, møbel- og trevaresnekker med kryssløp fra Vg1 bygg og anleggsteknikk. FRDH ønsker at elevene på Vg1 snekker- og trehåndverk skal ha mange muligheter og kunne finne en utdanning etter Vg2 enten i et håndverksfag eller i faghandel. Det må være slik at opplæringen elevene har med seg fra Vg1 gir reell kompetanse til et Vg2 som kan gi et videre løp mot et fag- eller svennebrev.

Det må være en forutsetning at Vg1 snekker- og trehåndverk og Vg2-løpene som går ut fra dette har egnede verksteder med maskiner og utstyr. Fylkene bør ved opprettelse av de nye tilbudene se på plasseringen av verksteder slik at de kan bruke gjeldende verksteder som i dag ligger under både bygg- og anleggsteknikk (treteknikk) og design og håndverk (design og trearbeid). Det må være et minimum av grunnleggende maskiner og verktøy tilgjengelig for å kunne gi en god opplæring. Som beskrevet i utviklingsredgjørelsen del 1 etterspør bransjene mer kunnskap innen materiallære, maskinopplæring, tegning og opplæring i teknikker. Dette må tas opp i forbindelse med utvikling av nye læreplaner for Vg1 snekker- og trehåndverk og underliggende Vg2-tilbud. Bransjene er også opptatt av viderutviklingsmuligheter og etterutdanning innenfor restaurering, tradisjonelle håndverksteknikker, CNC-maskinering, design og lignende.

Det er viktig å se på behovet for tradisjonshåndverkeren, en møbelsnekker er en tradisjonsbærer som viderefører teknikker innen sammensetninger, tilpasning av beslag, finering / intarsia og så videre. Faget kjennetegnes av stor grad av håndverk og det er veldig viktig å kunne lære seg grunnleggende bruk av verktøy som stemjern, høvler og lignende i skolen. Dette gjelder også båtbyggere og treskjærere og innredningsnekkere. Mens trevaresnekkeren er en som står for det meste i maskinell produksjon av dører, vinduer, panel, listverk og innredninger til kjøkken og baderom. I dette forslaget har FRDH derfor laget et felles Vg2 der man kan velge PTF utfra om man

ønsker å fortsette innen møbel, innredning eller trevare. Elevene må da få opplæring utfra sine interesser og ut fra behov som bedrifter og bransjer ønsker.

FRDH har presentert forslaget til ny modell for FRBA og FRTIP.

3.6 Duodji

Duodji er betegnelsen på samenes tradisjonelle håndverk og omfatter et vidt spekter av produksjon, fra å tilvirke sommer- og vinterklær til alle gjenstander man har hatt bruk for, som lavvoer, sleder, båter til produksjon for byttehandel og salg. Materialer til duodji har i stor grad vært naturmaterialer fra nærområdet, og skinn og horn fra forskjellige dyr - først og fremst rein. Duodji gjenspeiler samisk levemåte og samiske kulturtradisjoner og er preget av regionale forskjeller og tradisjoner innen slekt og familie.

Tidligere var opplæring i duodji en selvfølgelig del av den samiske oppdragelse og opplæring i hjemmet. Kunnskapene og ferdighetene ble overført fra generasjon til generasjon. I den senere tid er ikke denne kunnskapsoverføringen lenger tilstede i alle områder. Vi ser at generasjonen som leverer duodjiprodukter til familien blir eldre. De yngre tar ikke i samme grad over denne rollen. Vi ser en tendens til en mer spesialisering og en kommersiell omsetning av duodjiprodukter. Samtidig er det en økende tendens i bruk av samiske klær i områder der bruk av samiske klær har vært borte.

Sametinget støtter godt opp om en næringsutvikling i duodji, og det er mulig å få til økt næringsutvikling. Det finnes ikke så mange duodjibedrifter som har ansatte, så nye utøvere må være forberedt på å drive selvstendig.

De fem duodjifagene, tekstilduodjifaget, skinn- og pelsduodjifaget, veve- og håndstrikkeuodjifaget, horn-, bein- og metalluodjifaget samt treuodjifaget, er blant de minste yrkesfagene og blir definert som små og verneverdige fag. Samisk videregående og reindriftskole i Kautokeino er den eneste skolen som har et helhetlig tilbud i duodji. Dette er en statlig skole med et landsdekkende tilbud, og bør være basisskole for duodjiopplæringen i Norge. Skolen ble høsten 2013 godkjent som lærebedrift.

Det få Vg2-tilbud i design og duodji og lite oppmerksomhet på duodji i Vg1 utover tilbudet i Kautokeino. Det bør være mulig å få til opplæring i duodji også på andre skoler, gjennom bruk av innleide faglærere og med hospitering ved skolen i Kautokeino eller hos fagmiljøer rundt om i landet. Dette vil øke kunnskapsnivået for alle elever, samtidig som det vil gjøre det mulig å ta grunnutdanningen i duodjifaget nærmere hjemstedet.

Forslaget om fem nye utdanningsprogram vil være positivt også for duodjifagene. Smalere utdanningsprogram vil gi mulighet for tidligere faglig fordypning og muligheter til å vektlegge for eksempel innhenting og bearbeiding av duodjimaterialer. Dagens design og duodji videreføres som et Vg2-tilbud som kan velges fra ulike Vg1, Vg1 søm og tekstilhåndverk, Vg1 metall- og glasshåndverk eller Vg1 snekker- og trehåndverk. I tillegg til dette, mener FRDH at skolen i Kautokeino bør gis mulighet til å utvikle et eget Vg1-tilbud i duodji.

4 Forslag om nye lærefag for faghandelen

Flere av fagmiljøene som er knyttet til design og håndverk har over lengre tid diskutert muligheten for en todeling av fagbrevet med fordypning enten innen produksjon eller salg. I forbindelse med gjennomgangen av tilbudsstrukturen og rådets arbeid med utviklingsredegjørelsen har blomsterbransjen og Urbransjens utdanningskomitè i hver sine innspill kommet med forslag om to ulike fagarbeidere rettet mot bransjene. De ønsker en fagarbeider som driver med produksjon og en som er spesialisert mot salg. FRDH fremmer på bakgrunn av disse innspillene forslag om flere nye salgsfag. Temaet er også diskutert med arbeidsgruppe i faglig råd for service og samferdsel. På bakgrunn av dette og innspill hentet fra rapporten til yrkesfaglig utvalg for kontor, handel og service vil rådet fremme forslag om seks nye lærefag:

- blomsterselger
- butikkgullsmed
- butikkurmaker
- interiørselger
- tekstilsalgfaget
- møbel-, trelast- og trevareselger

De nye fagene bygger på samme Vg2 som de håndverksfagene de springer ut fra. De nye fagene er tegnet inn i forslaget til ny tilbudsstruktur for design- og håndverksfagene og omtales som «salgsfag».

Yrkesfaglig utvalg for kontor, handel og service sier i sin rapport at opplæringen i skole kan oppleves som lite relevant og for generell, og at distansen mellom skole og bransje ofte virker stor. Samtidig sier de at behovet for å ta inn ungdom i handelsbransjen er stor, men at det også er ønskelig at de har med seg mer fag- og bransjekunnskap.

Handelsbransjen er en utydelig og mangeslungen bransje med ulike behov. Utvalget beskriver bransjen godt i sin rapport. De skriver blant annet:

I skoleåret 2013/2014 ble det avlagt 550 fagbrev i salgsfaget. 52 prosent av disse fagprøvene ble avlagt av praksiskandidater. Bakgrunnen for at det er mange praksiskandidater kan være at det i denne bransjen ikke er krav om fagbrev for å bli ansatt. Tvert imot er det slik at de fleste starter sin karriere i varehandelen uten formell kompetanse, eller de har en annen bakgrunn.²⁰

Dette illustrerer at varehandelen ikke har tradisjon for å etterspørre formelle kompetanse, men det er ikke det samme som at det er uten betydning. Utvalget skriver videre:

NHO Handel har uttalt at det å ha tilgang til kvalifisert arbeidskraft vil være en utfordring i tiden som kommer. I følge kompetansebarometeret til NHO i 2015 oppgir 70% av bedriftene i NHO Handel at de har et stort eller noe behov for yrkesfaglig kompetanse.²¹

FRDH har utarbeidet forslaget om nye lærefag for faghandelen fordi vi tror dette er noe bransjene har behov for, men også for å gi elevene flere valg. Med disse nye fagene vil de

²⁰ Yrkesfaglig utvalg for kontor, handel og service, *Rapport*, 15.

²¹ Yrkesfaglig utvalg for kontor, handel og service, *Rapport*, 16.

nå ved overgang til læretid kunne velge mellom butikk og salg eller håndverk. Tar man et fag- eller svennebrev, bør veien for videre utdanning ligge klar - både for fagskole, høyskole eller universitet.

FRDH bygger forslaget om nye fag innen salg og faghandel på tilbakemelding fra de ulike bransjene og skolene, og mener det kan være et initiativ som vil kunne bremse frafallet mellom Vg2 og Vg3 i design- og håndverksfagene. FRDH har hatt særlig fokus på relevans i utdanningene og næringslivets behov. Ungdom velger ut fra interesse og alle har ikke nødvendigvis mye erfaring med praktisk arbeid før de starter på Vg1. Et håndverksfag passer ikke for alle. Et fagbrev i faghandel kan være et godt alternativ for enkelte og vil gi en kompetanse som er etterspurt i arbeidslivet.

I rapporten fra Yrkesfaglig utvalg for kontor, handel og service sies det:

Med hovedfokus på relevans for arbeidslivet vil utvalget foreslå endringer i tilbudstrukturen av opplæringen for bransjene, men utvalget tror økt relevans kan oppnås innenfor rammen av en 2+2-modell. Endringer i tilbudstrukturen vil medføre endringer i læreplanene.²²

FRDH ser på dette som et ønske og håper den nye strukturen vil ha slikt innhold at bransjen ser nytten og gevinsten ved å øke ansettelser og gi mer opplæring.

Rapporten fra det samme utvalget omtaler også kjedeskolene. FRDH mener elever som kommer med fagbakgrunn fra Vg2 blomsterdekoratør, interiør og utstilling, gull- og sølvsmedhåndverk, søm og tekstilhåndverk eller innredning-, møbel- og trevaresnekker lettere vil kunne være gode kundebehandlere fordi de kan mye om materialer, tegning og fargesammensetninger. Hvis de i tillegg får opplæring i vareutvalg, varesalg, eksponering og markedsføring i bedriftens regi vil dette gi gode fagmedarbeidere som bransjen vil etterspørre.

FRDH tror et fagbrev rettet mot faghandel vil være interessant for mange elever og at dette kan øke gjennomføringen og rekrutteringen til håndverksfagene. Økt gjennomføring vil være en stor verdi for den enkelte og for samfunnet. Design og håndverk har et stort frafall etter Vg2, en del får ikke læreplass og en del velger påbygg. FRDH har stor tro på at elever med bakgrunn fra utvalgte Vg2-løp vil være interessante for mange av faghandlerne og at forslaget vil bidra til opprettelse av nye læreplasser.

5 Endringsforslag for enkeltfag

FRDH mener at fagene i dagens design og håndverk bør opprettholdes i videregående opplæring. Dette er i tråd med Yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag sin utredning og innspill rådet har fått fra bransjene. Rådet viser også til rapporten om rekruttering til design og håndverk som konkluderer med følgende:

De som fullfører opplæringen og tar fagbrev innen design og håndverk, går i stor grad over i arbeid der fagbrevet er relevant. Det tyder på at fagopplæringen

²² Yrkesfaglig utvalg for kontor, handel og service, *Rapport*, 38.

svarer til definerte yrkeskategorier, og at lærlingordningen fremdeles er en viktig rekrutteringsordning til de tradisjonelle håndverksyrkene.²³

Ny teknologi fører heller ikke til at behovet for tradisjonsfagene forsvinner. I en del andre fag vil teknologisk utvikling med digitalisering og automatisering føre til sammenslåinger begrunnet med at kompetansen man trenger for å produsere ulike produkter blir mer sammenfallende. Produktene som fremstilles med den nye teknologien blir i stor grad lik og tilsvarende god som med den gamle teknologien.

For håndverksfagene er dette annerledes. Et industrifremstilt produkt vil være annerledes enn et håndlaget produkt, kvaliteten er ulik, uttrykkene på produktene blir ulike og variasjonsmulighetene er annerledes i håndverksproduksjonen. Derfor bidrar ikke teknologien til at behovet for håndverkskompetanse blir borte. Det er fortsatt behov for å kunne reparere håndlagde produkter og fremstille nye håndlagde produkter. Fortsatt finnes det en betydelig etterspørsel etter håndlagde produkter på både privat og offentlig marked. Det offentlige er en viktig bestiller av reparasjoner og rekonstruksjoner knyttet til vedlikehold og restaurering av offentlige bygg, inventar, museumsgjenstander etc. Privatmarkedet har alltid vært en viktig arena for håndverksfagene, og etterspørselen er økende. Unikt design og godt håndverk har blitt moderne og mange ønsker et håndlaget produkt også i tilfeller der et industriprodusert produkt kunne gjort samme nytte.

I dette kapittelet vil FRDH omtale hvert enkelt fag. De største fagene omtales først, og er listet i alfabetisk rekkefølge. De små verneverdige fagene er omtalt hver for seg fra kapittel 5.12 til 5.48, også disse er listet alfabetisk og starter med blyglasshåndverkerfaget.

5.1 Aktivitørfaget

FRDH vil understreke at aktivitørfaget er en nødvendig og viktig bidragsyter for å møte utfordringene i fremtidens tilbud om rehabilitering, arbeidstilrettelegging og forebygging. Dette kom også fram gjennom spørreundersøkelsen som ble gjennomført i forkant av Utviklingsredegjørelse del 1 i 2015. I de bedriftene hvor en hadde erfaring med aktivitørfaglig arbeid, ønsket de fortsatt å få fagutdannet aktivitør i stillinger ved avgang for pensjonsalder.

Demografiske framskrivninger forteller at det blir stor andel eldre i framtida som vil gi kommunene store utfordringer innen helse og omsorgsområdet. Videre er det mange som faller utenfor arbeidslivet, både unge og godt voksne som vil kunne ha behov for tilrettelagt arbeid, arbeidsrettet rehabilitering og hjelp til dagliglivets gjøremål. Det samme sier Yrkesfaglig utvalg for helse, oppvekst og velvære²⁴. Aktivitørfaget vil i framtida være en god fagutdanning for å avhjelpe denne situasjonen, slik at helsepersonell kan bli avlastet og den enkelte hjelpetrengende får hjelp til selvhjelp. Det vil være like stort behov for aktivitører innen det private marked som i det offentlige.

Det generelle behovet for tilrettelegging i samfunnet er økende både når det gjelder alle de som kommer til landet, som skal inkluderes i vårt samfunn både i arbeid og fritid, men også når det gjelder arbeidstilrettelegging for alle de unge som regjeringen nå vil ha

²³ Tønder og Skinnarland, *Rekruttering til design- og håndverksfagene*, 34.

²⁴ Yrkesfaglig utvalg for helse, oppvekst og velvære. *Helse, oppvekst og velvære – et sammensatt bilde*.

ut i arbeid. Mange faller ut av «normale» løp, og trenger tilrettelegging. Behovet for tilrettelegging på flere arena er økende mens aktivitørstillingene legges ned og utdanningsmulighetene har blitt færre.

Aktivitørfaget har i dag sin hovedplattform på Vg1 design og håndverk. FRDH ønsker nå å dele opp utdanningsprogrammet i fem nye utdanningsprogram. Aktivitører kan i sitt arbeid ha bruk for kunnskap fra alle de fem ulike utdanningsprogrammene. Derfor mener FRDH at det er nødvendig at aktivitørfaget kan rekruttere fra alle, samt fra helse og oppvekstfag, som det ble åpnet for siste år.

Aktivitører kan ha sin jobb ved mange ulike arbeidsteder, blant annet i ulike boliger, med arbeidstilrettelegging i attføringsbedrifter, mennesker som har rusproblemer, psykiatriske utfordringer, mennesker med utviklingshemming, mennesker som trenger rehabilitering, i fengsel, kommunens omsorgstjenestetilbud, skolefritidsordninger, ulike dagsenter og aktivitetstilbud, og rekken er lengre. Aktivitørens kjernekompetanse handler om å bidra til andre menneskers egenaktivitet i fritid, dagliglivets gjøremål og i arbeid og arbeidssituasjoner. Dette krever kunnskaper om mange ulike aktiviteter, samt det å kunne målrette bruken av aktiviteter. Derfor er det viktig at søkere til Vg2 aktivitør kan ha sin bakgrunn fra alle de ulike Vg1- programmene som omfatter fagene fra design og håndverk, enten det er tre, metall, tekstil, blomster og frisør eller media, utstilling og interiør. Alle disse områdene vil gi kompetanse en aktivitør vil kunne ha bruk for i sitt arbeid og vil være nyttig grunnkunnskap. Basiskunnskap i håndverk og de estetiske fagene er nyttig og viktig kunnskap også for en framtidig aktivitør.

FRDH ønsker også å påpeke behovet for revidering av læreplanene både for Vg2 og Vg3. Forslaget om fem nye utdanningsprogram som gir fem nye innganger til aktivitørfaget vil medføre læreplanendringer, samtidig tilfredsstiller ikke dagens læreplaner arbeidslivets behov og utfordringer. Endringer i arbeidsliv og omsorgstjenester i senere år, gjør at aktivitørfaget har behov for oppdaterte læreplaner som kan møte de nye utfordringene og utviklingen i samfunnet. Velferdsteknologi er kommet for å bli og det er behov for at flere har kunnskap om dette.

FRDH mener at det bør settes ned en gruppe fra partene i arbeidslivet, samt representanter fra myndighetene for å sikre at aktivitørfaget innehar den kompetansen som trengs for å ivareta forebygging, tilrettelegging og aktivisering blant befolkningen i fremtiden i lys av gode reformer og forskrifter satt av Stortinget. Læreplaner, utdanningstilbud og stillinger må henge sammen med nasjonale føringer på innhold i tjenestetilbud.

FRDH mener det må tas inn et nytt fag i læreplanen for Vg2 Aktivitør - Aktivitetsledelse, som igjen videreføres i Vg3. Dette faget bør ha hovedfokus på tre temaer:

- Kommunikasjon og motivasjon
- Veiledningskompetanse
- Koordineringskompetanse

Aktivitørene har jobbet mye med konkrete håndverksaktiviteter som en del av sin yrkesutførelse. Oppmerksomheten rettes i dag stadig mer mot forebygging og rehabilitering, arbeidstrening, selvrealisering og velvære. En fellesnevner for all aktivitet er kommunikasjon og motivasjon, dette må aktivitørene kunne mye om når de skal bistå

tjenestemottaker i møte med ulike aktiviteter. Dette må henge tett sammen med kartleggingsdelen under aktiviseringsfaget.

En aktivitør er en veileder som veileder i aktiviteten det legges til rette for og overfor andre faggrupper i forhold til oppfølging. Dette er et viktig område også når det jobbes i tverrfaglige team. Koordineringskompetanse trengs med tanke på at aktiviteten i dag ofte fungerer som ett bindeledd mellom frivillige organisasjoner, forskjellige yrkesgrupper og andre aktiviteter som samhandler for å skape bedre tilbud.

Søkningen til aktivitøryrket har vært dalende de siste årene og hatt hovedvekt av jenter. Dette fordi faget har blitt en salderingspost i kommunene og det er færre fylker som oppretter dette utdanningstilbudet. FRDH tror forslaget om nye utdanningsprogram, der en kan rekruttere til Vg2 aktivitør fra alle områdene, vil kunne bidra til at flere får øynene opp for aktivitørfaget. Samtidig kan det resultere i at flere gutter ser dette yrket som interessant.

Et annet tiltak for å få opp interessen og bruken av aktivitørens fagkompetanse kan være opprettelse av landslinje med tilbud i faget. Aktivitørforbundet i Delta har mottatt melding fra en av landets skoler om at dette er ønskelig.

5.2 Blomsterdekoratør

FRDH har to endringsforslag for blomsterdekoratørfaget.

- Rådet foreslår en splitting av dagens design og håndverk der blomsterdekoratørfaget plasseres i utdanningsprogram for frisør- og blomsterfag. Det nye utdanningsprogrammet er nærmere beskrevet i kapittel 3. Forslaget vil medføre nye læreplaner på Vg1 og en tilpasning av læreplanene for Vg2 og Vg3 til den nye strukturen.
- I tråd med anbefalinger fra bransjen foreslår rådet at det opprettes et nytt fag med navnet blomsterhandlerfaget, som gir yrkestittel blomsterselger.

I løpet av den tiden FRDH har arbeidet med utviklingsredegjørelsen har blomsterbransjen arrangert flere møter der utviklingen av blomsterdekoratørfaget og blomsterbransjens kompetansebehov har vært diskutert. Som beskrevet i del 1 av utviklingsredegjørelsen møter den tradisjonelle blomsterhandleren konkurranse fra de større kjedene og fra ulike aktører som selger blomster og planter uforedlet.

Bransjen peker på at det er viktig at det utvikles flere gode ledere som kan skape gode arbeidsplasser, solide bedrifter og drive faglig utvikling. Videre er bransjen opptatt av at blomsterdekoratørene må bli flinkere til å satse på og vise fram håndverket og utvikle binderiet. Det stilles store krav til hva en blomsterdekoratør skal kunne av både håndverksferdigheter, plantekjennskap og evne til å drive butikk med markedsføring, innkjøp og salg av levende materialer. Videre må blomsterdekoratøren evne å skape opplevelser gjennom butikkutstillinger, god kundebehandling og vakkert binderi. For å møte den økte kompleksiteten og konkurransen i bransjen er det behov for flere videreutdanningsmuligheter for blomsterdekoratører. De siste årene har det blitt utviklet flere fagskoletilbud for blomsterdekoratører på Statens fagskole for gartnere og blomsterdekoratører.

Blomsterdekoratørfaget har rekrutteringsutfordringer. Flere lærebedrifter etterspør lærlinger. Dette sammen med bransjeglidninger og krav til bredere kompetanse i årene som kommer gjør at bransjen har foreslått kryssløp fra flere utdanningsprogram til Vg2 blomsterdekoratør. Bransjen ser mulighet for kryssløp fra utdanningsprogrammene service og samferdsel, naturbruk og restaurant og matfag. FRDH har sendt dette forslaget videre til de respektive rådene.

Blomsterbransjen kan grovt deles i to. Den tradisjonelle blomsterhandleren med mye binderi, og gartnerier og butikker som i hovedsak omsetter blomster og planter uforedlet men som også kan ha en liten binderiavdeling. Sistnevnte har ofte ikke nok binderi til å kunne godkjennes som lærebedrift i blomsterdekoratørfaget, men har likevel behov for blomsterfaglig kompetanse. Bransjen knyttet til den tradisjonelle blomsterhandleren har gitt innspill om behov for en fagarbeider med mer kompetanse i salg. På bakgrunn av dette mener FRDH blomsterbransjen samlet vil både kunne tilby lære plasser og attraktive arbeidsplasser for faglærte blomsterselgere.

Det er ti fylker som tilbyr Vg2 blomsterdekoratør i skoleåret 2016/2017. Etter innspill fra bransjen opprettet Nordland fylkeskommune tilbud i Vg2 blomsterdekoratør fra høsten 2016.

5.3 Frisørfaget

Rådet foreslår en splitting av dagens design og håndverk der frisørfaget sammen med blomsterdekoratørfaget utgjør det nye utdanningsprogramet frisør- og blomsterfag. Forslaget vil medføre nye læreplaner på Vg1 og en tilpasning av læreplanene for Vg2 og Vg3 til den nye strukturen.

For mange elever fungerer 2+2 modellen i faget godt, men frafallet er for stort både fra Vg1, Vg2, og også i læretida. Den store andelen elever som ikke får lære plass er så å si utelukkende knyttet til at elevene har for høyt fravær, gjerne forsterket av manglende karakterer og stryk forårsaket av det samme fraværet. Noe av frafallsproblematikken kan løses gjennom strengere krav til oppmøte som innføres fra høsten 2016. Næringslivet er generelt positive til dette, fordi de kravene elevene møter i bedriftene når de blir lærlinger ikke samsvarer med dagens praksis i skolevesenet, der fravær ikke har konsekvenser.

Det tegnes i dag mange lærekontrakter i faget med voksne lærlinger som ikke har bakgrunn fra Vg1 og Vg2 frisør. NHO Handel og Norske Frisør- og Velværebedrifter (NFVB) mener at disse ikke-rettighetslærlingene er med på å fylle behovet for lærlinger og framtidige fagarbeidere. Dette vises også i statistikken, det totale antallet lærekontrakter i frisørfaget er svært stabilt, på vel 800 nye kontrakter hvert år.

Flertallet av disse voksne lærlingene har – helt eller delvis - annen videregående utdanning, og de vil følgelig ikke ha behov for de fellesfagene. Derfor er ikke dette som et problem, men et viktig og nødvendig bidrag til rekruttering av fagarbeidere. Ved å tette "gapet" i alder mellom ungdomsrett og voksenrett, vil flere som gjør feilvalg og omvalg av utdanning få en enklere vei inn i ny utdanning.

FRDH mener at mer veksling bør prøves i frisørfaget for å tette skillet mellom opplæring i skole og bedrift, og at det legges mer til rette for at voksne søkere i større grad får mulighet til å ta utdanningen gjennom det offentlige tilbudet i videregående skole.

Tilbakemeldinger fra frisørbransjen tyder på at det er manglende kvalitetssikring og oppfølging på at alle mål i læreplanen gjennomgås og trenes på i salongene i læretiden. Ved å tilby mer fleksible løp, i dialog mellom partene hvor for eksempel konkrete behov på mål fra læreplanen kan bestilles fra skolen, vil spesielt voksne lærlinger som har brukt opp sin rett få dekket alle kompetansemålene. Bransjeorganisasjonene støtter at det offentlige skoletilbudet blir mer fleksibelt og tilgjengelig også for voksne, men vil påpeke at det er et større problem at det ordinære tilbudet legges ned i mange fylker og landsdeler.

Vekslingsløp er prøvd ut enkelte steder og det er utviklet forskjellige modeller som er bra. Men en av de største utfordringene i dagens opplæringstilbud, er at dette kun gjelder rettighetslever. Fleksible løsninger om veksling ville vært en styrke for fagopplæringen, herunder også modulbasert opplæring hvor skole og bedrift kan utnytte hverandres ressurser for å nå målene i læreplanen.

Det bør også sees på behovet for forlenget Vg2 for søkere som ikke er kvalifisert eller modne for læretid. Bransjen melder behov for flere lærlinger, og det viser seg at det finnes rettighetslever som ikke får læreplass. Elever som ønsker læreplass, som ikke får det, må hjelpes videre med fleksible og tilpassede løp, før elevene starter nye løp, eller faller fra.

I tråd med endringer i utdanningsprogrammet vil det være naturlig å se på læreplanene med tanke på å konkretisere, legge til og endre for å imøtekomme tilbakemeldinger fra bransjen om behov for mer faglig dybde.

Frisørfaget er mye mer enn produksjon i salong, det kreves blant annet stor kompetanse om HMS, herunder hvilke ulike stoffer frisøren håndterer og hvordan vi skal unngå belastningskader. Frisørfaget har utfordringer med at yrkeskarrieren er kort, gjennomsnittsalderen er 32,8 år. Det foreligger ikke statistikk på grunner til at frisørene slutter, men vi har kunnskap om at dette et resultat av at frisørene arbeider med ulike kjemikalier og ofte belastende arbeidsstillinger. NFVB mener en gjennomsnittsalder på 32,8 år ikke er lavt sammenlignet med andre yrkesfag. Her må man huske at gjennomsnittet for alle yrkesutøvere ikke tar hensyn til at mange fag krever høyere utdanning, og har en begynneralder som er nærmere 30 år. Fafo ved Bård Jordfall har undersøkt dette for partene i 2016.²⁵

Ingvill Sandveen som jobber spesielt med frisører i avd. for arbeidsmedisin på Ullevål universitetssykehus, har uttalt følgende:

Grunnopplæringen mht. HMS arbeidet for frisørers særegenhet er nødvendig. Allergier, eksem, vond nakke og luftveisplager. De fleste frisører blir syke allerede tidlig i karrieren. Løsningen er informasjonsarbeid.– Utfordringen er å sørge for at spesielt studenter, lærlinger og nyutdannede frisører får god nok opplæring i HMS og hvordan man skal jobbe.²⁶

²⁵ Jordfald, *Hvordan er aldersutviklingen innenfor frisør og velvære?* 2016

²⁶ Sandveen, Upublisert.

Sandveen viser til en ny undersøkelse fra Danmark²⁷ hvor de har nytt fokus og undervisning i HMS fra 2011, kombinert med en HMS-test elevene skal ta før de begynner i salonger. Dette har vist tydelige resultater i færre yrkesskader allerede.

Rapporten fra NOA beskriver også at frisørene ligger på topp når det gjelder sykefravær og hudlidelser.²⁸

NFVB og NHO Handel støtter ikke den ofte ensidig negative beskrivelsen av helseutfordringene i frisøryrket, men støtter at HMS-utdanningen styrkes både i skole og lærebedrifter, og viser til gjeldende regelverk.

En opplæring i skole og læretid i bedrift, som utvikler fleksible og endringsvillige yrkesutøvere som er opptatt av HMS, nye trender, tekniske nyvinninger, og som har høyt teknisk-faglig nivå vil være attraktivt. Grunnutdanningen og sluttkompetanse med svennebrev i frisørfaget, må fortsatt være basis for videreutvikling av faget og yrkesutøverne.

FRDH støtter yrkesfaglig utvalg for helse, oppvekst og velvære i deres forslag til tiltak om at: «Staten bør utrede konsekvensene av at en så stor del av frisørene tar utdanningen sin i private skoler²⁹.» FRDH ønsker å bidra inn i en slik utredning. Voksne søkere finner ulike veier til læreplasser og svennebrev. Om lag halvparten av løpende lærekontrakter er ikke rettighetslever. FRDH erfarer at flere Vg2 tilbud legges ned, selv om det er søkere som ønsker seg inn i bransjen. Fagmiljø forsvinner eller forringes i videregående opplæring. Dette har konsekvenser også for unge søkere. I enkelte miljøer hevdes det at veien til svennebrev er mer fagspisset utenom offentlig skole, og at de som går utenom dette er mer jobbforberedt og attraktive for lærebedriftene. Når nær halvparten av lærekontraktene foregår utenfor det offentlige tilbudet, så er det behov for å kartlegge årsaken til dette. Er det «rettighetene» eller kvaliteten på tilbudet?

Majoriteten av elevene i private skoler er de som er ferdige med studieforbereende fag viser statistikkene. Disse lærlingene har ikke eksamen i programfag eller yrkesteori fra Vg2 og tar da privatisteksamen (FRI 2001,2003 og 3001). Det er meldt inn bekymring om nivået på disse fra Norske Frisørlærerforbund og FRDH til Utdanningsdirektoratet. Disse eksamenene stiller ikke krav om faglig forståelse og det meldes om bekymring for forenkling av faglig kompetanse. Emner som kjemiske prosesser, oppbygning av hud og hår ivaretas ikke.

Eventuelle endringer i læreplaner og ønske om mer «spesifikke og tydelige mål» for fremtiden starter på Vg1 og Vg2. For å sikre at alle får tilstrekkelig opplæring, og grunnleggende ferdigheter for fagets særegenhet bør bransjens fremtidige utøvere være en del av dette.

De fleste lærebedrifter i frisørfaget er små. Derfor er det svært viktig at elevene har en grunnleggende og reell forståelse fra skolen om hvilke krav som venter de ute som lærlinger. Kompetansekrav fra skolen kan også være områder som salongene ikke har muligheter og kunnskap om. Høy kvalitet på opplæringen er en forutsetning for at fagarbeiderne blir verdsatt.

²⁷ Videncenter for frisører og kosmetikere: <http://www.videncenterforfrisorer.dk/>

²⁸ Nasjonal overvåking av arbeidsmiljø, *Huddiagnoser, sykefravær*

²⁹ Utvalg sidetall

5.4 Gullsmedfaget

FRDH har tre endringsforslag for gullsmedfaget:

- Rådet foreslår en splitting av dagens design og håndverk der gullsmedfaget plasseres i utdanningsprogram for metall- og glasshåndverk. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Forslaget vil medføre nye læreplaner på Vg1 og en tilpasning av læreplanene for Vg2 og Vg3 til den nye strukturen.
- Rådet foreslår at det opprettes et lærefag i gullsmedsalgsfaget som bygger på Vg2 gull- og sølvsmedhåndverk. Faget gir yrkesbetegnelsen butikkullsmed.
- Rådet foreslår at det opprettes et lærefag i edelstenfatterfaget som bygger på Vg2 gull- og sølvsmedhåndverk. Faget gir yrkesbetegnelsen edelstenfatter.

Tilbakemeldinger fra de som har fullført utdanningen fastslår at det er lite eller ingen praksis med metallarbeid i dagens Vg1, design og håndverk. Bransjen påpeker at det er for kort tid å utdanne gullsmeder i gullsmedhåndverk i Vg2 og Vg3 og ønsker derfor å forlenge utdannelsen. Men med egen Vg1 metall- og glasshåndverk vil elevene få erfaring med grunnleggende metallarbeid allerede første år og vil derfor komme raskere i gang med arbeid med gullsmedhåndverksteknikker i Vg2. En slik splitting vil også kunne øke søkningen til metallfagene i programområdet.

Gullsmedbransjen er en faghandel og har stort behov for fagkunnskap i butikkene. Butikkene har vanligvis ikke bruk for butikkselgere med svennebrev i gullsmedfaget, men med en viss fagkunnskap om materialer, teknikker, vedlikehold er nødvendig. For å dekke dette behovet foreslåes nytt fag i gullsmedsalgsfaget. Kunnskapen og praksisen eleven får med verktøy, materialer og lignende fra Vg2 anses som tilstrekkelig gullsmedfaglig kompetanse, og læretid i butikk med fokus på salg og kundebehandling vil gi nødvendig salgskompetanse.

Det utføres en betydelig mengde fatting av spesielt diamanter i Norge, til tross for at det importeres store mengder smykker. Når det gjelder diamanter er dette kostbare råvarer som det ikke er gunstig å ha store varelagre av, det vil derfor være behov for hurtig å kunne fatte diamanter i smykker etter bestillinger fra butikker. Det er derfor behov for kompetanse i edelstenfatting. I dag er de fleste edelstensfattere svær nær pensjonsalder, da det ikke har blitt utdannet fattere siden før Reform 94. Det er stor fare for at denne kompetansen forsvinner i Norge og at dette arbeidet fremover blir utført i utlandet. Bakgrunnen for at fatting (montering) av større diamanter utføres i Norge, er logistikken med kostbare diamanter i mange størrelser som vil føre til unødvendige store lagere av ferdigvarer i bransjens butikker og leverandører. Dette er en stor kosnad for en bransje med små marginer. Ved at disse smykkene kan fattes etter bestilling fra butikkene vil det styrke faghandelen med hurtige lokale leveranser istedenfor import som vil kunne føre til lengre leveringstider, eller eventuelt store lagere i Norge. Årsaken er blant annet at det er et stort antall varianter innenfor området diamantsmykker.

Flere av innspillene fra aktørene i bransjen underbygger dette behovet. Før Reform -94 var edelstensfatter eget fag.

5.5 Interiør

Rådet har tre forslag til endringer for interiørfaget:

- Rådet foreslår en splitting av dagens design og håndverk der interiørfaget plasseres i utdanningsprogram for interiør, utstilling og mediefag. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Forslaget vil medføre nye læreplaner på Vg1 og en tilpasning av læreplanene for Vg2 og Vg3 til den nye strukturen.
- Rådet foreslår at det opprettes et lærefag i interiørsalgfaget som bygger på Vg2 interiør og utstillingsdesign.
- Rådet foreslår at det settes ned en læreplangruppe som ser på læreplanen for Vg2 interiør og utstilling. Dagens læreplan bør kompetteres med mål som relateres til salg og markedsføring.

Markedet for interiørkonsulenter omfatter bransjebutikker som selger møbler, gardiner, maling, gulvbelegg, parkett, fliser, belysning, badinnredning og kjøkkeninnredning. En viktig del av et godt salg, er å gi gode råd til kunder som skal fornye hjemmet sitt. Rådgivingen begrenser seg heller ikke til hjemmeinnredning, men omfatter også mindre virksomheter som butikker, venterom hos leger, tannleger mv. restauranter og kafeer.

Yrkesfaglig utvalg for kontor, handel og service trekker i sin utvalgsrapport fram European Skills Councils estimat av hvilke kompetanser og ferdigheter som vil etterspørres i årene som kommer³⁰. For butikkmedarbeider trekkes følgende punkter fram:

- Gode kommunikasjonsferdigheter
- Produktkunnskap
- Å kunne håndtere konflikter med kunder
- Å kunne identifisere kundens behov og forventninger
- Å kunne jobbe i team

I interiørbransjen er behovet for veiledning ekstra stort. Det er grunn til å tro at kundene vil sette pris på en salgsmedarbeider med både god produktkompetanse og evne til å gi gode råd og utføre enklere interiørkonsultasjoner. Dette er også nevnt i tilbakemeldinger rådet har fått fra bransjen.

Den skolebaserte opplæringen bør kunne ivareta alle de hensyn som nevnes her. Dette krever at dagens læreplan for Vg2 interiør og utstillingsdesign endres og at salg og markedsføring får en plass i opplæringen. For å synliggjøre elevenes kompetanse på en bedre måte bør skolefagene som hører til Vg2 interiør og utstillingsdesign endre navn. Fag som produktdesign og interiørarbeid er ikke dekkende for innholdet.

Rådet mener en spissing mot varehandelen ikke vil innebære så store endringer at det faglige grunnlaget for de som ønsker å bygge på med høyere utdanningen blir dårligere. Forslaget om splitting av Vg1 vil gi mer tid til faglig fordypning tidligere, og vil gi rom for å legge flere temaer inn i utdanningen.

Etter rådets mening vil en kombinasjon av dagens interiørfag sammen med fagbrev i interiørsalgfaget gjøre interiørfaget mere attraktivt i varehandelen. Med den foreslåtte oppdeling av utdanningsprogrammet vil den faglige fordypningen på Vg1 og Vg2 være et godt utgangspunkt for en lærekontrakt i faghandel interiør etter Vg2. Vg3 blir da et

³⁰ Yrkesfaglig utvalg for kontor, handel og service. *Rapport*.

tilbud for dem som ønsker å fordype seg i interiørkonsulentfaget, og eventuelt ta høyere utdanning.

Terskelen for å få en jobb i varehandelen kan være lav, å beholde den kan være en større utfordring. Utvalget skriver at varehandelen er et utpreget ungdomsmarked der det er mange deltidsstillinger og høy turnover. Videre omtales også varehandelen som en inkluderingsbransje som tilbyr arbeid til grupper av befolkningen som kan oppleve vanskeligheter med å bli inkludert i arbeidsmarkedet.

Elevgruppen som velger interiør har stor variasjon i sin grunnkompetanse. Noen vil ha problemer med å komme inn i arbeidsmarkedet. Å gjøre interiørfaget mer synlig og attraktivt for varehandelen, vil øke muligheten for at alle elevene får en jobb etter endt utdanning.

5.6 Kjole- og draktsyerfaget

FRDH har to endringsforslag for kjole- og draktsyerfaget:

- Rådet foreslår en splitting av dagens design og håndverk der faget plasseres i utdanningsprogram for søm og tekstilhåndverk. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Forslaget vil medføre nye læreplaner på Vg1 og en tilpasning av læreplanene for Vg2 og Vg3 til den nye strukturen.
- I tråd med anbefalinger fra bransjen, foreslår rådet at det opprettes et nytt lærefag rettet mot den delen av salgsbransjen som selger klær og tekstilvarer. Rådet anbefaler at faget kalles tekstilsalgfaget og gir yrkestittel tekstilselger.

Det er i dag mange utøvere i faget, men det er også mange med fagbrev som videreutdanner seg både her i landet på fagskoler og høyskoler eller reiser utenlands for å utdanne seg innen design eller i fag som det ikke finnes opplæring i har hjemme. Kjole- og draktsøm har vært og er et godt grunnlag for nesten alle sømfag. Det er viktig å få god grunnleggende kompetanse i faget. Ved å splitte Vg1, kan elevene begynne med praktisk arbeid tidligere enn slik det er i dag. Bedrifter som tar inn lærlinger mener elevene bør ha mer kunnskap i faget, før de kommer ut i lære. Mottoet er mer praktisk arbeid på skolen. Dette mener rådet nå at elevene vil få ved at de skal gå to år i skole på søm og tekstilhåndverk og får dermed et godt grunnlag for tilnærmet alle sømfagene.

Det har vært utfordringer med å finne læreplaner i faget. Men ved å bruke opplæringskontor i samarbeid med skole og bedrifter, ser vi at læreplanene øker i omfang. Opplæringskontoret for små håndverksfag fikk støtte av Utdanningsdirektoratet til å gjennomføre et slikt prosjekt i 2015, og det har gitt gode resultater for kjole- og draktsyerfaget. FRDH støtter, og ser gevinsten av regionale sentre som yrkesfaglig utvalg for immaterielle kulturarv og verneverdige fag foreslår. Disse kan bistå bedriftene som har behov for hjelp med blant annet dokumentasjon og oppfølging av lærlingene.

Det er viktig at fylkene opprettholder de skolene med verksteder og utstyr som i dag finnes og ser mulighetene til å utdanne ungdom og unge voksne og voksne sammen. Det bør være av nasjonal interesse å opprettholde utdanning innen de tekstile fagene i den videregående skole.

5.7 Komposittbåtbyggerfaget

Rådet foreslår en splitting av dagens design og håndverk der komposittbåtbyggerfaget plasseres i utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Rådet mener oppsplitting av Vg1 vil gi en bedre utdanning for båtbyggerne ved at de får mulighet til faglig fordypning tidligere i utdanningsløpet. Endringer i Vg1 vil naturligvis føre til at også læreplanene på Vg2 og eventuelt på Vg3 må justeres for å gi en god progresjon i utdanningen.

Rådet har ingen andre endringsforslag for komposittbåtbyggerfaget. Som beskrevet i utviklingsredegjøelsen del 1, så er rådet kjent med at det foregår vurderinger i bransjene om sammenslåing. To alternativer vurderes, å slå sammen trebåtbyggerfaget og komposittbåtbyggerfaget eller å slå komposittbåtbygger sammen med fagoperatør i polymerkompositt. Bransjen har også ingått samarbeid med Plusskolen med intensjon om å øke antall læreplasser i faget. Videre foregår det for tiden utprøving av nytt Vg2 kompositt og plast skoleåret 16/17. Rådet anbefaler at myndighetene avventer erfaringer fra denne utprøvingen, og samarbeidet for flere læreplasser, før det eventuelt gjøres endringer.

5.8 Møbelsnekkerfaget

FRDH mener splitting av Vg1 ivaretar innspill og behov fra møbelsnekkerbransjen. Da de i særdeleshet har etterlyst mer praktisk opplæring og endring av læreplanen på Vg1.

Etter innspill har rådet laget en struktur med et felles Vg2 innredning-, møbel- og trevaresnekker og egne Vg3. Det er i dag kryssløp fra utdanningsprogram for bygg- og anleggsteknikk til Vg2 design og trearbeid men ikke motsatt. Med et felles Vg2 vil innspillene fra bransjene bli ivaretatt. Samtidig som det gir en bedre utdanning som vil ta vare på og styrke de tradisjonelle trehåndverksfagene slik Norge er forpliktet til i følge UNESCO-konvensjonen om vern av immateriell kulturarv.

Det har vært en diskusjon om møbelsnekker, innredningsnekker og trevaresnekker burde ha samme utdanningsløp. Men, det er stor forskjell på møbelsnekkerens og trevaresnekkerens behov for opplæring og dette har FRDH tatt høyde for i forslaget til ny tilbudstruktur for design- og håndverksfagene.

Møbelsnekkerfaget er faget som viderefører tradisjonene, legger vekt på læringen om tradisjonelle sammensetninger, tilpassing av beslag, bruk av finer og læringen om det tradisjonelle verktøyet og trening av motorikken i bruken av verktøyet. I dette faget har man mer fokus på håndverksteknikkene og tradisjonelt arbeid, da det er mer produksjon av enkeltprodukter og restaurering. Faget leverer også på spesialbestillinger av møbler fra det offentlige og private markedet. Det finnes i overkant av ca 300 bedrifter i Norge i dag

Møbelsnekkerfaget må betraktes som et fag blant de mange som viderefører gamle teknikker og tradisjoner i tråd med begrepet «Handlingsboren Læring»

Faget er fortsatt for stort til å gå inn under begrepet verneverdig fag, og her støtter rådet seg på Yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag i deres forslag til endringer for kriterier for støtteordningen³¹. FRDH anser møbelsnekkerfaget å være et

³¹ Yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag, *Lenge leve tradisjonshåndverket!*

fag som ivartar og viderefører lange og fortsatt etterspurte håndverkstradisjoner. På den andre siden har vi trevare- og bygginnredningsfaget som tilpasser seg utviklingen i bruk av avansert produksjonsutstyr og til dels nye materialer. Felles for opplæringen i fagene er grunnleggende materialer og ferdigheter i å lese tegninger og tegne arbeidstegninger, bruk av ulike typer verktøy og maskiner, stilhistorie og overfatebehandling og ikke minst HMS. Dette bør fanges opp i læreplanene både på Vg1 og Vg2. Det er viktig at man har faglærere med rett kompetanse, slik at elevene kan bli attraktive lærlinger etter fullført Vg2.

Rådet har hentet innspill fra bransjen, en deling vil imøtekomme bransjens behov.

5.9 Profileringsdesignfaget

Endringsforslaget om splitting av Vg1 vil ha stor betydning for profileringsdesignfaget og rådet mener dette svarer på innspill som bransjene tidligere har kommet med. Et nytt utdanningsprogram der nye lærefag inngår innebærer at det må utarbeides nye læreplaner og programfag som omtalt i kapittel 3.

Bransjen gir uttrykk for at profileringsdesign ikke ivaretas godt nok i dagens Vg2. Læreplanmålene forplikter ikke lærerne i tilstrekkelig grad til å drive opplæring i faget. Forpliktende mål må innarbeides. Tydeligere kompetansemål vil også forplikte skolene i større grad til å anskaffe utstyr og materiell som behøves i opplæringen. Et smalere Vg1 vil gi rom for tidligere spesialisering.

Å ha felles Vg1 og Vg2 med mediefag er også i tråd med uttalelser fra bransjen fra dialogmøter etc. Å kombinere profileringsdesignfaget med mediefagene er en styrke for profileringsfaget, fordi mediefagene dekker datakompetansen som kreves i stor grad. Faget profileringsdesign må også sees i sammenheng med utforming av annet reklamemateriell og kampanjer som naturlig hører hjemme i mediefagene. Medieproduksjon og profileringsdesign er likere hverandre enn utstillingsdesign og profileringsdesign. Profileringsdesign er et praktisk fag som også krever kompetanse i bransjespesifikke dataprogrammer. Faget har ikke så mye til felles med interiør eller utstillingsdesign, selv om kunnskaper og ferdigheter i komposisjon og typografi ligger i bunnen.

5.10 Utstillingsdesign

Rådet foreslår at utstillingsdesign plasseres i utdanningsprogram for interiør, utstilling og mediefag. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Rådet mener dette vil gi en bedre utdanning gjennom å gi rom for faglig fordypning tidligere i utdanningsløpet. Det er behov for læreplanendringer i faget i dag, både i Vg2 og Vg3, og det vil være en selvfølgelig konsekvens av at faget inngår i et nytt utdanningsprogram slik rådet foreslår.

Etter rådets mening er ikke utstillingsdesign rettet mot markedets behov. Utstillingsdesign har stort fokus på vindusutstilling, slik som det tidligere dekoratørfaget. Behovet for den type kompetanse er svært begrenset. De fleste forretninger er tilknyttet en kjede. Kjedene har sine egne kampanjer og folk på kjedekontoret som planlegger utstillinger i butikkene. Butikkene trenger bare en nevenyttig person som kan utføre jobben. Den utdannelsen som er innarbeidet og anerkjent i markedet er *Visual Mercandiser* som kombinerer vindusutstilling med

butikkinnredning, konseptutvikling og vareeksponering. Visual mercandiserutdannelse tilbys i dag av flere private skoler. For å gjøre utstillingdesign mere relevant, bør det tilpasses markedets behov, ta opp konkurransen med de private skolene og gi markedsrettet kompetanse.

Faget bør markedsrettes mer. Læreplanen og innholdet bør endres mot vareeksponering, konseptutvikling og butikkinnredning. Et navnebytte bør også vurderes for å møte markedets forventninger til faget.

5.11 Pianostemming og pianoteknikk

Som beskrevet i Utviklingsredegjørelsen del 1 så er det i dag ingen skoletilbud i pianostemmerfaget. Faget har et rekrutteringsbehov på ca 4-5 personer i året og bransjen jobber for at det skal opprettes et tilbud ved Norges Musikkhøyskole. Rådet anbefaler at faget opprettholdes i videregående opplæring i påvente av resultatet av de prosesser som er igangsatt. Dersom tilbudet ved NMH opprettes, så anbefaler rådet at pianostemmerfaget tas ut av tilbudsstrukturen i videregående opplæring.

Rådet foreslår i denne utviklingsredegjørelsen en splitting av dagens design og håndverk der pianostemming og pianoteknikk plasseres i utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Det nye utdanningsprogrammet vil gi mulighet for at elevene jobber med trematerialer allerede fra det første året i utdanningen. I et utdanningsprogram med færre fag vil vil pianostemmerfaget blir mer synlig i strukturen noe som kan føre til at flere får øynene opp for faget. Rådet antar også at det nye utdanningsprogrammet snekker- og trehåndverk vil føre til at rekrutteringen til fagene øker.

Endringer i Vg1 vil naturligvis føre til at også læreplanene på Vg2 og eventuelt på Vg3 må justeres for å gi en god progresjon i utdanningen. Utdanningsmyndighetene bør imidlertid ikke sette i gang et omfattende læreplanarbeid for pianostemmerfaget før det er avgjort hvorvidt faget fortsatt skal ligge i videregående opplæring. Rådet viser til at kunnskapsministeren i et skriftlig svar til stortingsrepresentant Marianne Aasen i desember 2015, skrev at han ville ta initiativ til en dialog med NMH og NPTF om pianostemmerutdanningen.

5.12 Blyglasshåndverkerfaget

Rådet foreslår at blyglasshåndverkerfaget, som er et særløpsfag, inngår i utdanningsprogram for metall- og glasshåndverk. Det nye utdanningsprogrammet vil gi mulighet for at elevene jobber med metaller og glass allerede fra det første året i utdanningen. Den nye strukturen vil gi rom for mer faglig fordypning i skoleopplæringen. Rådet har ingen endringsforslag for faget utover det som foreslås i kapittel 3.

5.13 Bunadtilvirkerfaget

Rådet har to forslag til endringer for bundtilvirkerfaget:

- Splitting av Vg1 ivaretar innspill og behov for endringer i faget.
- Dagens Vg2-læreplaner ivaretar ikke behovet for broderikompetanse og bør endres.

FRDH har mottatt flere innspill fra aktører knyttet til bunadtilvirkerfaget og det påpekes at det er behov for å synliggjøre faget i større grad enn hva som er tilfelle i dagens struktur. Dimensjoneringen av Vg2 Design og tekstil og utfordringer med å skaffe tilstrekkelig med lære plasser er også pekt på som en hindring for rekruttering til bunadtilvirkerfaget. Sist, men ikke minst etterlyses større faglig grunnkunnskap hos den som skal ut i lære i bedrift. Et forhold som er påpekt, og som rådet anbefaler at blir sett grundigere på, er praktiseringen med dagens ordning med beslektet fag som gir fratrekk fra læretiden³². For bunadtilvirkerfaget mener bransjen at kjole- og draktsyerfaget for eksempel ikke bør automatisk gi fratrekk i læretiden for bunadtilvirkerfaget. Hva som er beslektede fag bestemmes i dag av fylkeskommunen. FRDH mener dette burde være gjenstand for vurdering i samråd med de faglige rådene.

Rådet har mottatt innspill om ønske om deling av faget i mannsbunad og kvinnebunad. Rådet ønsker ikke forfølge denne problemstillingen i denne omgangen, men vil avvente å se hva opprettelsen av Vg1 og Vg2 søm og tekstilhåndverk kan tilføre av grunnleggende kunnskaper og dermed gjøre lærlingen bedre rustet for opplæring i bedrift.

5.14 Buntmakerfaget

Det er kun en håndfull bedrifter som driver i faget, men det er blant annet en nyetablert bedrift. Faget er et modningsfag og tiltrekker seg flest unge voksne og voksne. Det er fortsatt behov for buntmakere og i dagens mote-Norge finner man mange produkter til interiør som består av pels. Håndverkeren jobber mye med omsøm, tilpasninger, reparasjoner og nye produkter. Rådet har plassert buntmakeren i utdanningsprogram for søm og tekstilhåndverk, da opplæringen i søm er vesentlig for faget. Rådet mener dette forslaget vil gjøre opplæringen blir mer relevant for faget helt fra Vg1. Rådet har ikke fått nye innspill til endringer i læreplan for faget.

5.15 Børsemakerfaget

Rådet ser ingen umiddelbare endringsbehov for faget utover det som foreslås i kapittel 3. Rådet har lagt børsemakerfaget inn som en mulighet som kan velges fra både snekker- og trehåndverk og fra metall- og glasshåndverk i den nye strukturen.

Rådet har belegg for å mene at det i framtiden vil være behov for faglærte innen faget, da det er stor interesse for jakt her i landet. Forsvaret tar også inn lærlinger i faget. Det er også et relativt stort antall klubber som utøver skyting med både pistol og gevær. I dag er det en skole i landet som utdanner børsemakere. Børsemakeren vil ha mest behov for opplæring innen metall, men trenger også noe opplæring om trematerialer og ferdigheter i bruk av maskiner og verktøy. I bedriftene som ansetter børsemakere opplyses det at jobben de utfører i stort grad inneholder tilpassing, reparasjoner og restaurering av skytevåpen og i liten grad produksjon. Da de fleste butikkene importerer fra utlandet. Et regionalt senter vil kunne bidra med formidling av lære plasser og informasjon om faget.

³² Opplæringsloven § 3 og forskrift til opplæringsloven § 11.

5.16 Bøkkerfaget

Rådet foreslår at bøkkerfaget plasseres i utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Rådet mener oppsplitting av Vg1 vil gi en bedre utdanning for bøkkerne ved at de får mulighet til faglig fordypning tidligere i utdanningsløpet. Endringer i Vg1 vil medføre at også læreplanene på Vg2 og eventuelt på Vg3 må justeres for å gi en god progresjon i utdanningen.

Rådet har ingen andre endringsforslag for bøkkerfaget.

Det er et begrenset antall utøvere i faget, og rekrutteringsbehovet er ikke stort. Det er likevel en etterspørsel i markedet som bare kan dekkes av håndverker som har denne spesielle fagkompetansen. Under omtalen av Arcus' bøkkerverksted på Arcusgruppens nettsider står det følgende:

Alt vi lager utføres med håndkraft – ingen maskiner kan gjøre dette, forteller Arcus-bøkker Arne Jøran Øyen. Sammen med kollegaene Ole Olsen og Arne Larsen bemanner han verkstedet som sørger for at så lite akevitt som mulig lekker ut av de gamle eikefatene når de er på sin reise over ekvator.³³

I tillegg til Arcus som har tre bøkkere på sitt verksted finnes det et par andre bedrifter som produserer tretønner. Disse bedriftene leverer tønner som brukes til emballasje for mat og som interiør- og hageprodukter. Økt interesse for og etterspørsel etter håndverksprodusert mat og økt interesse for hagebruk og balkongdyrking kan gi muligheter for nye bøkkerhåndverkere som ønsker å etablere seg på markedet.

5.17 Duodjifagene

FRDH foreslår fem nye utdanningsprogram, samt at Samisk videregående og reindriftskole i Kautokeino gis mulighet til å utvikle et Vg1-tilbud for duodjifagene. Vg2 design og duodji kan bygge på dette Vg1-tilbudet eller på Vg1 metall- og glasshåndverk, Vg1 søm og tekstilhåndverk eller Vg1 snekker- og trehåndverk.

Endringer i Vg1 vil naturligvis føre til at også læreplanene på Vg2 og eventuelt på Vg3 må justeres for å gi en god progresjon i utdanningen. Sametinget har ansvaret for læreplaner og læremidler for duodji. Det finnes lite læremidler som er utviklet spesielt for de fem duodjifagene, og det er nødvendig med en gjennomgang av hva som finnes og hva behovet er. Det er også behov for å se på verksteds- og utstyrssituasjonen på skolene.

FRDH mener at inndelingen av duodji i fem lærefag bør videreføres. Sammenslåinger har vært diskutert, men dette vil gjøre fagene for omfattende for en utdanning på fire år. Rekrutteringen til duodjifagene er lav, og det er behov for å sette inn tiltak for å øke rekrutteringen. Sametinget gir støtte til lærlingelønn og til opplæringskontoret i duodji. Duodjiinstituttet tar inn mange lærlinger, men det er få andre bedrifter som tar inn lærlinger. Likevel mener opplæringskontoret at læreplasser ikke er hovedutfordringen for duodjifagene.

Det er behov for duodjifaglig kompetanse i mange ulike områder av arbeidslivet, blant annet i samiske skoler og barnehager, og det bør være ulike muligheter for videre

³³ Arcus, *Bøkkerverkstedet*.

utdanning. En bør se på muligheten for at lærlingene kan oppnå studiekompetanse i læretiden. Det vil også være positivt for duodjifaget om elever som har tatt studieforberedende kan få ta omvalg og velge en yrkesfaglig utdanning etterpå. Det planlegges å opprette en fagskole i for reindrift og duodji. Der kan man få muligheter til mesterbrev i duodji.

5.18 Filigranssølvmedfaget

Rådet foreslår at filigranssølvmedfaget plasseres i utdanningsprogram for metall- og glasshåndverk. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Rådet mener dette vil gi en bedre utdanning i faget ved å gi mulighet til faglig fordypning tidligere i utdanningsløpet. Endringer i Vg1 vil medføre at også læreplanene på Vg2 og eventuelt på Vg3 må justeres for å gi en god progresjon i utdanningen.

Filigranssølvmedene ivaretar blant annet behovet for sølv til folkedrakter og bunader. Nær 100% av filigranssmykker og bunadssølv produseres i Norge. Dette er i stor grad basert på håndverkstradisjoner og de fleste bedriftene er enmannsbedrifter som håndlager bunadssølv, med unntak av Sylsmidja på Voss som har ca 60 årsverk.

Filigranssølvmedfaget er et fag som fungerer godt og hvor det stort sett finnes læreplasser.

5.19 Forgyllerfaget

Rådet ser ingen umiddelbare endringsbehov for faget utover det som foreslås i kapittel 3. FRDH forelår å legge forgyllerfaget, som er etsærløpsfag, til utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk i den nye strukturen. Rådet har ikke mottatt noen innspill fra bransjen i arbeidet med utviklingsredegjørelsen.

5.20 Gipsmakerfaget

Rådet foreslår at gipsmakerfaget, som er et særløpsfag, plasseres i utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk. Rådet mener dette vil være en bedre løsning for faget enn dagens ordning der faget ligger som et lite fag blant 51 andre i design og håndverk. Gjennom møte med og innspill fra fagpersoner har rådet fått tilbakemeldinger om at bransjen også vurderer andre alternativer, men de har foreløpig ikke kommet med noen klare anbefalinger.

Fagpersoner i gipsmakerfaget ønsker å utarbeide et utdanningsløp som øker kvaliteten på gipsmakerutdanningen. I et innspill til rådet skriver en fagutøver at: «Vi mener at det er ingen grunn til at andre land skal utdanne høyere kvalifiserte gipsmakere enn vi gjør her i Norge. Det tar tid å sette seg inn i og utarbeide en slik opplæring. ... men det er absolutt enighet i bransjen om at det er nødvendig.»³⁴

Rådet har ingen andre endringsforslag for gipsmakerfaget og avventer innspill fra bransjen.

³⁴ Innspill sendt til FRDH 29. mars 2016.

5.21 Gjørtlerfaget

Rådet foreslår at gjørtlerfaget inngår i i utdanningsprogram for metall- og glasshåndverk. Det nye utdanningsprogrammet vil gi mulighet for at elevene jobber med metaller og verktøy for metallarbeid allerede fra det første året i utdanningen. Den nye strukturen vil gi rom for mer faglig fordypning i skoleopplæringen. Rådet har ingen endringsforslag for faget utover det som foreslås i kapittel 3. Rådet har mottatt innspill fra utøvere i faget om ulike behov for endringer, men har ikke utredet dette behovet videre. Det er som et særløp under metall- og glasshåndverk.

5.22 Glasshåndverkerfaget

Rådet ser ingen umiddelbare endringsbehov for faget utover det som foreslås i kapittel 3, der faget, som er et særløpsfag, legges til metall- og glasshåndverk. Rådet har mottatt innspill fra en utøver om at det er behov for endringer i utdanningen. Rådet tar dette til etterretning, men avventer konkrete forslag fra en større del av bransjen før eventuelle forslag tas videre.

5.23 Gravørfaget

Rådet ser ingen umiddelbare endringsbehov for faget utover det som foreslås i kapittel 3, der faget, som er et særløpsfag, legges til metall- og glasshåndverk. Rådet har ikke mottatt noen innspill fra bransjen i arbeidet med utviklingsredegjørelsen.

5.24 Herreskredderfaget

Det er et begrenset antall utøvere i faget. Operaen og Nasjonalteateret har egne herreskreddere, og det er behov for herreskreddere i klesbutikker som selger herrekler. Det meldes om et økende behov for søm, tilpasning og reparasjon av dresser til menn.

For herreskredderfaget og andre tekstilfag, blant annet modist og kostymesyer så er det stort behov for praktisk opplæring i sømteknikker, materialer og stilhistorie. I tidligere år har opplæringen i disse fagene vært to og tre års praksis i skole før de ble tatt inn i bedrift. Ved den nye modellen for utdanning innen håndverksfagene som FRDH nå foreslår vil opplæringen bli bedre og gi større faglig fordypning da elevene vil få to år i skole med faglig opplæring både teoretisk og praktisk før man går ut i bedrift. Dette vil kanskje også rekruttere flere gutter, da det er flest menn innen faget i dag.

5.25 Håndbokbinderfaget

I den nye foreslåtte strukturen er håndbokbinderfaget, som er et særløpsfag, plassert under utdanningsprogram søm og tekstilhåndverk. Rådet har ingen andre endringsforslag for håndbokbinderfaget.

Faget er lite og har et lite men stabilt behov for nyrekruttering. Det er etterspørrel etter læreplassene. Etterspørslen i markedet spenner fra resturering av gamle bøker, innbinding av bøker i skinn, innbinding av menyer til restauranter og av protokoller, og årganger av blader og aviser. Alle Nobels fredsprisvinnerne får også et diplom hvor omslag og eske er laget av norske håndbokbindere.

5.26 Håndveverfaget

Rådet har to forslag til endring for håndveverfaget:

- Splitting av Vg1 vil gjøre kvaliteten på opplæringen bedre og gi rom for større faglig fordypning i tekstilkunnskap.
- Det er behov for endring av læreplanen i Vg2 design og tekstil. Læreplanen bør inneholde konkrete læreplanmål som sikrer at elevene lærer om vev.

Faget er lite, men har et relativt stabilt antall utøvere, og det skjer mye opplæring i faget gjennom ikke-formell opplæring, blant annet i regi av Norges Husflidslag. Norges Husflidslag har en oversikt over 147 husflidslagsdrevne vevstuer landet over. Rådet har fått innspill vedrørende innholdet i læreplanen, denne oppleves som mangelfull med tanke på grunnleggende tekstilhistorie og tekstilhistorie og tekstil- og fiberlære.

Faget deler mange av de samme utfordringene som de andre små tradisjonelle tekstilfagene. Faget er lite synlig i dagens Vg1, det mangler ofte både vevstoler og kunnskap hos læreren. Dimensjoneringen av Vg2 design og tekstil er en utfordring, det kan være vanskelig å finne læreplass og det igjen er en hindring for rekruttering. Faget har et stabilt marked innen produksjon av nye kirketekstiler eller også rekonstruksjon av eldre tekstiler, forskjellige interiørtekstiler til det offentlige og det private marked. Sist, og kanskje viktigst produserer håndveverne tekstiler til bunadproduksjon, det kan dreie seg både om metervare og om bånd vevd i forskjellige teknikker. Museene har også behov for rekonstruksjon og stilmessige tilpassede tekstiler til sine utstillinger og samlinger.

5.27 Keramikerfaget

De fleste keramikere har egne verksteder og jobber mest med henblikk på det private markedet. Det er i hovedsak to grupper der utøverne fordeler seg på kunstneriske uttrykk og installasjoner, bilde og skulptur og de som lager pryd- og bruksgjenstander som kopper, vaser, fat og lignende. Faget har lange tradisjoner og ivaretar og viderefører dette godt. Dette er i dag et særløpsfag. Rådet ser ingen umiddelbare endringsbehov for faget utover det som foreslås i kapittel 3, der faget, som et særløpsfag, legges til snekker- og trehåndverk.

5.28 Kostymesyerfaget

Det er få utøvere, de fleste jobber på operaen og teaterne, men det er også noen som har egne bedrifter og tar oppdrag for de private teaterne og private kunder. I dag har de fleste utøverne i faget først svennebrev innen kjole og draktyerfaget og deretter spesialisert seg eller tatt nytt svennebrev innen kostymesyerfaget. Den norske opera og ballett og melder at de har stor pågang til læreplasser og foretrekker da å ta inn de litt eldre som allerede har et relevant fag- eller svennebrev.

Det er også et privat marked for disse tjenestene, da rettet mot kostymer til dansere, skøyteløpere og ikke minst karnevalsdrakter og Halloween som er nye trender sammen med film og dataspill. Det kan synes å være et økende marked for gode kostymesyere.

FRDH foreslår at faget legges til søm og tekstilhåndverk. Splitting av Vg1 ivaretar ønsket om mer praktisk opplæring i skole. Da vil elevene ha med seg en kunnskap som etterspørres inn i bedrift. Åpnes utdanningen på videregående skole i tillegg får for de voksne og unge voksne vil disse være attraktive som lærlinger. Rådet har ingen andre endringsforslag for faget.

5.29 Kurvmaker

FRDH har fått innspill fra utøvere i faget om at det er behov for å se på læreplanene med tanke på å gjøre endringer. Rådet venter på ytterligere innspill om dette.

Kurvmakerfaget er lite utbredt og faget vil ha nytte av et regionalt senter som kan bidra med hjelp til formidling av læreplass og eventuelt opplæring over fylkesgrenser og landegrenser. Faget har relevans innen museumssektoren for reparasjon og rekonstruksjoner og med nyproduksjon i det private markedet. Faget preges i dag av å ha få utøvere og liten rekruttering. Rådet har foreslått at faget, som er et særløpsfag, legges til snekker- og trehåndverk i den nye strukturen.

5.30 Maskør- og parykkmakerfaget

Rådet ser ingen umiddelbare endringsbehov for faget utover det som foreslås i kapittel 3, der faget legges til frisør- og blomsterfag i den nye strukturen. Rådet har ikke mottatt noen innspill fra bransjen i arbeidet med utviklingsredegjørelsen.

5.31 Modistfaget

Det er et begrenset antall utøvere i faget. De fleste har tatt utdanning i kjole- og draktsyerfaget og deretter spesialisert seg i modistfaget med utdanning fra utlandet.

Regionale sentre vil kunne bedre ivareta ønsket om mer rullering av lærlinger mellom bedriftene og over landegrensene, og vil gjøre bedriftene bedre rustet til å ta inn lærlinger.

Rådet har ingen endringsforslag for faget utover det som foreslås i kapittel 3, der faget legges til søm og tekstilhåndverk i den nye strukturen.

5.32 Møbeltapetsererfaget

De fleste møbeltapetsererbedrifter er enkeltmannsforetak eller tomannsbedrifter. Faget betjener et stabilt privatmarked og har også oppdrag for det offentlige, kirker og for museer. Det er mange utøvere som ikke har formellkompetanse, men har gått på lokale kurs i regi av Friundervisningen og Husflidslaget. FRDH mener faget vil vokse og bli mer interessant ved bruk av regionale sentre som kan formidle læreplasser og informasjon til skolene og ungdommene om faget. Faget bør derfor ivaretas gjennom regionale sentre for oppfølging.

Rådet har ingen endringsforslag for faget utover det som foreslås i kapittel 3, der faget legges til søm og tekstilhåndverk i den nye strukturen.

5.33 Nautisk instrumentmakerfaget

Rådet har ingen endringsforslag for faget utover det som foreslås i kapittel 3, der faget legges til metall- og glasshåndverk i den nye strukturen. Rådet har ikke fått innspill fra utøvere i faget i forbindelse med utviklingsredegjørelsen.

Markedet for faget er i hovedsak knyttet til fartøyvern og behov for vedlikehold og kalibrering. Faget er tidligere foreslått nedlagt. FRDH har ikke utredet dette videre i denne sammenheng.

5.34 Optronikerfaget

Rådet har ingen endringsforslag for faget utover det som foreslås i kapittel 3, der faget legges til metall- og glasshåndverk i den nye strukturen. Rådet har ikke fått innspill fra utøvere i faget i forbindelse med utviklingsredegjørelsen. Faget er lite, og det er for tiden en lærling i faget.

5.35 Orgelbyggerfaget

Rådet foreslår en splitting av dagens design og håndverk der orgelbyggerfaget plasseres i utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Det nye utdanningsprogrammet vil gi mulighet for at elevene jobber med tre allerede fra det første året i utdanningen. Den nye strukturen vil gi rom for mer faglig fordypning i skoleopplæringen. I et utdanningsprogram med færre fag vil orgelbyggerfaget blir mer synlig i strukturen noe som kan føre til at flere får øynene opp for faget. Samtidig tror rådet at det nye utdanningsprogrammet kan bidra til å reversere den sviktende rekrutteringen trehåndverksfagene har opplevd etter innføringen av Kunnskapsløftet.

Endringer i Vg1 vil medføre at læreplanene på Vg2 og eventuelt på Vg3 må justeres for å gi en god progresjon i utdanningen. FRDH anbefaler å vurdere om dagens læreplan er i tråd med utviklingen i arbeidslivets kompetansebehov. Rådet kjenner til at enkelte bedrifter rekrutterer personer med utenlandsk fagutdanning framfor personer med utdanning fra Norge. Det er behov for å utrede dette nærmere og eventuelt gjøre endringer i opplæringen. Rådet har ikke fått eller innhentet innspill fra orgelbyggerbransjen i forbindelse med denne utviklingsredegjørelsen. Men fikk innspill fra Ryde og Berg Orgelbyggeri AS i utviklingsredegjørelsen 2013.

Orgelbyggerbransjen har uttalt at det er en spesiell utfordring for norske orgelbyggere at mange utenlandske bedrifter får oppdrag med norske kirkeorgler på grunn av prisnivå og norske anbudsregler, der det går flere anbudsutlysninger til Europa enn motsatt.

5.36 Seilmakerfaget

Som beskrevet i Utviklingsredegjørelsen del 1, har rådet har fått innspill om at dagens opplæringsmodell fungerer godt for seilmakerfaget.

Rådet fremmer gjennom utviklingsredegjørelsen del 2 forslag om at fem nye utdanningsprogram skal erstatte dagens design og håndverk. I denne nye strukturen er seilmakerfaget, som er et særløpsfag, plassert under utdanningsprogram for søm og tekstilhåndverk. Rådet mener dette vil være en styrking av utdanningen til

seilmakerfaget både fordi at faget vil bli mer synlig i strukturen og fordi opplæringen på Vg1 i større grad vil rettes mot ulike tekstilmaterialer, relevante verktøy og sømteknikker. Med endringer i Vg1 må det vurderes om læreplanene på Vg2 og Vg3 må justeres for å få en god progresjon i utdanningen.

Rådet har ingen andre endringsforslag for seilmakerfaget.

5.37 Repslagerfaget

I den nye foreslåtte strukturen med fem nye utdanningsprogram er repslagerfaget, som er et særløpsfag, plassert under utdanningsprogram for Søm og tekstilhåndverk. Rådet mener dette vil være en styrking av utdanningen, fordi at faget vil bli mer synlig i strukturen og fordi opplæringen på Vg1 i større grad vil rettes mot ulike tekstilmaterialer.

Rådet har ingen andre endringsforslag for repslagerfaget. Faget ble opprettet i 2013. Det er i dag 1 stilling i faget ved Hardanger Fartøyvernsenter.

5.38 Salmakerfaget

Innspill som rådet mottok til Utviklingsredegjørelsen 2013 ga klare uttrykk for at det det er ønskelig og hensiktsmessig med en deling av faget slik at fagprøven gjenspeilet opplæringen lærlingen hadde gjennomgått. Det er salmaker innenfor seletøy, salmaker for transport, kjøretøy og båter og salmaker innen portefølje og reiseeffekter.

Opplæringskontoret for små håndverksfagfag i samarbeid med en salmakerbedrift mener at det burde være tre ulike utdanninger for de ulike retningene i faget. Det å lage reiseeffekter, setetrekk for kjøretøy eller sadler og rideutsyr er så ulikt at de bør skilles. Det er i dag samme teoriprøve for praksiskandidater om de har fått opplæring innen kjøretøy eller sadler. Opplæringskontoret og bedriften mener opplæringen bør endres, slik at man får teorieksamen i henhold til den opplæring lærlingen har fått i bedriften.

5.39 Skomakerfaget

Det er i dag en skole som utdanner skomakere, denne er privat. Behovet for reparasjoner av sko, støvler, belter, vesker og lignende vil alltid være tilstede, likeså tilpasninger av fottøy. Enkelte produserer også modeller av eget design. Yrket er gammelt og tradisjonsbundet, men tar også inn over seg nye materialer og nye moter.

Rådet ser ingen umiddelbare endringsbehov for faget utover det som foreslås i kapittel 3. Ved en deling av Vg1 design og håndverk og opprettelse av Vg1 søm og tekstilhåndverk mener rådet å styrke det faglige grunnlaget også for skomakerfaget.

5.40 Smedfaget

Rådet foreslår at smedfaget plasseres i utdanningsprogram for metall- og glasshåndverk. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Det nye utdanningsprogrammet vil gi mulighet for at elevene jobber med metaller og verktøy for metallarbeid allerede fra det første året i utdanningen. Den nye strukturen vil gi rom for mer faglig fordypning i skoleopplæringen. I et utdanningsprogram med færre fag vil faget blir mer synlig i strukturen noe som kan føre til at flere får øynene opp for faget.

Rådet har fått innspill om behov for læreplanendringer i faget.

5.41 Storurmakerfaget

- FRDH foreslår at storurmakerfaget legges ned.

Rådet bygger forslaget på tilbakemelding fra Norges Urmakerforbund som skriver følgende:

Storurmaker utdannelsen er en "gren" av urmakerutdannelsen som man kan velge hvis man ser at vanlig utdanning kanskje ikke er den rette eller at man heller vil utdanne seg på store ur enn på mindre ur (armbåndsur). De som har tatt storurmaker utdannelsen har da lært seg å overhale og pusse opp veggur og gulvur. Når det gjelder tårnur (kirkeur) og fasadeur er det en «gren» man må lære av andre som kan dette i Norge eller utenlands. Sistnevnte er en veldig smal «gren» innenfor urmakerfeltet. 1-2 urmakere vil være nok for å dekke Norge på dette feltet.

Alle urmakere med verksted har mulighet til å ta inn lærlinger som ønsker å gå veien til storurmaker. Noen urmakere har større kompetanse på store ur enn andre, og de kan helt sikkert være behjelpelige under læretiden.

Urbransjen er enige om at storurmakerutdannelsen tas ut av informasjonen på Utdanningsdirektoratets nettside i og med at den allerede dekkes av den ordinære urmakerutdannelsen.³⁵

5.42 Strikkefaget

Rådet mener splitting av Vg1 vil gi en bedre opplæring i faget og gjøre faget mer synlig i strukturen.

Faget er i dag lite, men har et visst antall utøvere over hele landet. Dette er i stor grad enkeltmannsforetak som produserer til det private lokalmarkedet. I tillegg har vi fortsatt noe trikotasjeindustri i Norge og dette er virksomheter som ansetter folk med relevant kompetanse. Per i dag ansettes flere med utdanning fra utlandet, eller bedriften ivaretar egen opplæring internt. Strikkefaget ivaretar både lange strikke tradisjoner i Norge og det har potensiale til å utføre oppdrag fra andre faggrupper innen mote og tekstildesign. Strikkehåndverket er i all hovedsak knyttet til bekledningstekstiler, og dette faget vil også kunne merke nye trender og behov som nevnt under utdanningsprogram for søm og tekstilhåndverk i kapittel 3. Det vil også her være åpning for et kryssløp med TIP

5.43 Sølvsmidfaget

Rådet foreslår en splitting av dagens design og håndverk der sølvsmidfaget plasseres i utdanningsprogram for metall- og glasshåndverk. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Forslaget vil medføre nye læreplaner på Vg1 og en tilpasning av læreplanene for Vg2 og Vg3 til den nye strukturen. Tilbakemeldinger fra de som har fullført utdanningen fastslår at det er lite eller ingen praksis med metallarbeid i dagens Vg1, design og

³⁵ Innspill sendt til FRDH 8. april 2016,

håndverk. Men med et eget Vg1 metall- og glasshåndverk vil elevene få erfaring med grunnleggende metallarbeid allerede første år og vil derfor komme raskere i gang med arbeid med sølvsmedhåndverksteknikker i Vg2. En slik splitting vil også kunne øke søkningen til metallfagene i programområdet.

Sølvsmedfaget er et lite og verneverdig fag i dag, med få utøvere, og det vil det nok være fremover også. Men det er et meget viktig fag blant annet for å ivareta vedlikehold og reparasjon av korpusgjentander som blant annet finnes i kirkene, i museene, på herregårdene og på Slottet. Dette faget er derfor viktig for å ivareta vår kulturarv. De fleste utøverne jobber i små bedrifter og enkeltmannsforetak og vil ha stor hjelp av et regionalt senter, som foreslått av yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag. Det er også noe nyproduksjon av for eksempel døpefonter og annet kirkesølv, dette arbeidet er det kun sølvsmeder som kan utføre. Det er dessverre eksempler på at enkelte av disse gjenstandene er sendt til gullsmeder for reparasjon og vedlikehold, på grunn av manglende kjennskap til at sølvsmed er et eget fag med spesiell kompetanse. Dette har ført til uheldige håndtering av disse klenodiene, med ødeleggelser som resultat. I den forbindelse er også de foreslåtte regionale sentrene viktig for å kunne spre denne kunnskapen.

5.44 Taksidermistfaget

I den nye foreslåtte strukturen med fem nye utdanningsprogram er taksidermistfaget, som er et særløpsfag, plassert under utdanningsprogram for søm og tekstilhåndverk. Rådet mener dette vil være en styrking av utdanningen ved at opplæringen på Vg1 i større grad vil rettes mot ulike tekstilmaterialer herunder skinn og pels.

Norsk Taxidermist Forbund har tatt og igjen sin virksomhet etter flere år med redusert aktivitet. De har sendt inn innspill til rådet der de skisserer utfordringer med å sikre en stabil rekruttering til faget. Faget har ikke et stort rekrutteringsbehov, men forbundet antyder at de kan ha behov for en ny kandidat per år.

I sitt innspill understreker forbundet behovet for regionale sentre som kan støtte bedriftene i å ha lærlinger.

5.45 Trebåtbyggerfaget

Rådet foreslår en splitting av dagens design og håndverk der trebåtbyggerfaget plasseres i utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Rådet mener oppsplitting av Vg1 vil gi en bedre utdanning for båtbyggerne ved at de får mulighet til faglig fordypning tidligere i utdanningsløpet. Endringer i Vg1 vil føre til at også læreplanene på Vg2 og eventuelt på Vg3 må justeres for å gi en god progresjon i utdanningen.

Rådet har arrangert et dialogmøte om de maritime fagene. I dette møtet fikk rådet innspill fra faglærer i båtbyggerfaget om at mange av elevene som starter på Vg2 båtbygger har liten erfaring med trematerialer og håndverktøy. Opplæringen på Vg2 må derfor starte med svært grunnleggende ting, noe som gjør det vanskelig å ta elevene fram til det faglige nivået bedriftene bør kunne forvente ved inngang til læretid.

Bransjene og lærebedriftene i faget ser behov for mer kunnskap om restaurering. På nåværende tidspunkt er det imidlertid vanskelig å legge mer innhold inn i utdanningen.

Men, gjennom å legge faget innunder utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk, vil det kunne bli rom for å legge noen flere elementer inn i læreplanene på Vg2. Dette vil i så fall være i tråd med behovene i bransjen.

Det er behov for faget. Norsk Forening for Fartøyvern og Forbundet KYSTEN skriver i et innspill til FRDH: «Fartøyvernet i Norge er helt avhengig av dyktige håndverkere for å kunne holde fartøyene flytende og kunnskapen levende. Håndverkene tilknyttet fartøyvernet er i dag truet og vi ser det nødvendig å stimulere til økt rekruttering til disse fagene.»³⁶

Personer som rekrutteres inn til trebåtbyggerfaget har ulike bakgrunn og Norsk Forening for Fartøyvern og Forbundet KYSTEN skriver i sitt innspill til rådet at det er viktig med fleksible utdanningsløp med tanke på hvor mange år som gjennomføres i skole og lærebedrift.

5.46 Tredreierfaget

Rådet mener forslaget om splitting av Vg1 vil styrke utdanningen for faget.

Det er ikke mange aktive tredreierbedrifter i dag, men det er behov for utøvere innen yrket og det er et marked for dreide treprodukter, både et privat marked knyttet særlig til hyttebygging og et offentlig marked knyttet til bygningsvern. Rådet har fått innspill fra bransjen om at utøvere i faget kan deles i to, en produksjonstredreier og en mer kunstnerisk utøver. Bransjen etterlyser opplæring innen begge disse fagretningene. Rådet er kjent med at kunstdreieing har stor utbredelse både i Mellom-Europa og ikke minst i Storbritannia og USA.

5.47 Treskjærerfaget

Rådet foreslår at treskjærerfaget plasseres i utdanningsprogram for snekker- og trehåndverk. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 3. Rådet mener oppsplitting av Vg1 vil gi en bedre utdanning for treskjærerfaget ved å gi mulighet til faglig fordypning tidligere i utdanningsløpet. Endringer i Vg1 vil medføre at også læreplanene på Vg2 og eventuelt på Vg3 må justeres for å gi en god progresjon i utdanningen.

De utøvere rådet har vært i kontakt med representerer ulike syn på innhold i faget, det spenner fra å oppleve fagets innhold som «gammeldags» og ikke bærekraftig i sin forvaltning av treskjærerkompetansen, mens andre har ikke ønsker eller ser behov for å endre utdanningen.

Rådet mener det bør være mulig å lage en utdanning som innehar både tradisjonell treskjæring med akantus og kardeskur sammen med moderne uttrykk som for eksempel figurskjæring. Rådet mener det vil være hensiktsmessig om elever eller lærlinger kunne velge fordypning, slik at de selv kan bestemme hvilket uttrykk de vil jobbe med og ta fagbrev innen dette feltet.

5.48 Urmaker

FRDH har to endringsforslag for urmakerfaget:

³⁶ Innspill sendt til FRDH 1. april. 2016,

- Rådet foreslår en splitting av dagens design og håndverk der urmakerfaget legges til utdanningsprogram for metall- og glasshåndverk. Det nye utdanningsprogrammet er nærmere beskrevet i kapittel 3. Forslaget vil medføre nye læreplaner på Vg1 og en tilpasning av læreplanene for Vg2 og Vg3 til den nye strukturen.
- I tråd med anbefalinger fra Urbransjens Utdanningskomitè foreslår rådet at butikkurmakerfaget opprettes som nytt lærefag. Faget gir yrkesbetegnelsen butikkurmaker og bygger på Vg2 Ur- og instrumentmaker.

Bransjen sier i sitt innspill at behovet for et nytt butikkurmakerfag er grundig diskutert. I innspillet til rådet skriver de følgende:

Verkstedurmakeren er den solide urmakeren som kan gå i dybden og besitter god urfaglig kunnskap, mens den butikkfaglige urmakeren er den som tar deg av enklere reparasjoner og salg. I urbransjen oppleves det mange ganger at kunden er så opplest og informert om det han skal kjøpe eller reparere, og derfor er det nødvendig med moderne og trygge butikkurmakere... Vi må forholde oss til det moderne samfunnet hvor kunden krever mer enn tidligere.³⁷

Det er etterspørsel etter dyktige urmakere. Det er fortsatt populært å bruke klokker og det selges også kompliserte, mekaniske armbåndsur.

Urbransjens Utdanningskomitè har kommet med flere andre innspill til rådet. Det er en bred enighet i bransjen om at urmakerfaget har behov for et permanent tilbud om Vg3 i skole dersom det skal opprettholdes i Norge. Begrunnelsen for dette er at oppfølging av en lærling i urmakerfaget er svært tidkrevende og et ansvar som det er vanskelig for små bedrifter å ta å seg.

Urbransjens Utdanningskomitè ønsker også at urmakerfaget flyttes fra design og håndverk til TIP. Begrunnelsen for dette er at opplæringen i TIP er mer vinklet mot bruk av verktøy og materiallære. Rådet mener forslaget om et nytt utdanningsprogram i metall- og glasshåndverk er et bedre alternativ for urmakerfaget. Dette utdanningsprogrammet vil kunne kombinere håndverksproduksjon, verktøy og materiallære med kunnskap om kulturarv og historie.

5.49 Innspill om nye fag

FRDH har fått inn innspill om mulige nye fag. Rådet har valgt å ikke gå videre med disse innspillene men nevner de kort her:

- scenografi og rekvisitør som nye fag som bygger på Vg2 interiør og utstilling
- teatermalerfaget

Rådet mener at det er bransjene og fagmiljøene som selv må forankre og underbygge behov for nye fag og være initiativtakere til å søke om dette. Rådet vil vurdere opprettelse av nye fag i tilfeller der de får begrunnede forslag fra en samlet bransje.

³⁷ Innspill sendt til FRDH 27.11. 2015.

6 Oppfølging av tidligere forslag

6.1 Unge voksne og voksne i utdanning

FRDH ser at det er mange eldre elever og voksne som søker seg til design- og håndverksfagene. Det er ikke bare i de små håndverksfagene, men også til andre yrker og fag øker andelen unge voksne. Det samme gjelder for Sverige og Danmark, mange ungdommer gjerne vil gjerne utsette yrkesvalget til etter videregående skole. Rådet mener at det er negativt for fagutdanningen i landet at enkelte søkere ikke har rett til opplæring og i liten grad får innpass i skoledelen av opplæringen. De fagene som kanskje aller mest utfordres av dette er de tradisjonelle yrkesfagene. FRDH mener at voksne bør få lik rett til videregående utdanning som ungdom.

I Opplæringsloven per i dag har elever som velger yrkesfaglig utdanning rett til påbygging til generell studiekompetanse. Dette gjelder både Vg2 elevene som kan søke Vg3 påbygging og ungdom som har avsluttet med et fag- eller svennebrev. Elever som velger studieforberedende utdanningsprogram har derimot ikke mulighet til å velge en yrkesfaglig utdanning etterpå. Dette mener FRDH er urimlig, og bør endres. Da vil man si at yrkesfaglig utdanning er likt verdsatt som akademisk utdanning.

6.2 Endringer i læreplan for Vg1 design og håndverk

FRDH sendte inn forslag til endring av læreplanen på Vg1 i etterkant av forrige utviklingsredegjørelse i 2013. Dette ligger nå på vent i Utdanningsdirektoratet på grunn av arbeidet med denne utviklingsredegjørelsen. FRDH har fått tilbakemeldinger både fra lærere og bransjene om at læreplanen er alt for generell og lite egnet. Dette støttes også av forskningen³⁸. Nå har i tillegg bransjene påpekt mangler i læreplanen som vi mener det må tas hensyn til.

Det bør være fagnavn som gir mening og innholdet bør være av en slik art at eleven får en grunnleggende opplæring i fagfeltet før overgang til læretid. FRDH mener læreplanene for Vg1 må endres slik at den blir relevant for bransjene. Dette må skje uavhengig av om strukturen blir ny eller ikke. Dette er et arbeid FRDH har jobbet med i mange år og som er svært viktig. FRDH skrev følgende i utviklingsredegjørelsen for 2013:

Rådet ønsker at felles programfag i Vg1 struktureres i fire programfag. Eksempler på inndeling kan være som følger:

1. Produksjon, verktøy, maskiner og utstyr
2. Materiallære
3. Bransjelære og HMS
4. Produktutvikling og tegning³⁹

³⁸ Tønder og Skinnarland, *Rekruttering til design- og håndverksfagene*.

³⁹ Faglig råd for design og håndverk, *Utviklingsredegjørelse 2013*.

7 Innspill til arbeidet med utviklingsredegjørelsen

I arbeidet med utviklingsredegjørelsen har rådet støttet seg til forskning, utredninger og rapporter. Rådet har også fått inn mange skriftlige innspill fra yrkesutøvere og lærere i design- og håndverksfagene. Disse har blitt brukt aktivt i rådets diskusjoner og som grunnlag for de endringsforslagene rådet nå fremmer. Yrkesbeskrivelsene utviklet av Sekretariatet for små og verneverdige fag har vært en viktig del av kunnskapsgrunnlaget⁴⁰. Videre har rådet også selv arrangert dialogmøter med representanter fra noen utvalgte fag.

Innspill sendt inn til del 1 av utviklingsredegjørelsen:

A2G Profilerings AS
Aktivitørens landsforbund
Averøy sykehjem
Barbro Storlien
Blomsterdekoratørfagets opplæringskontor BLOK
Brødrene Bjørndalssæter AS
Faglærer ved Elvebakken vgs.
Faglærer ved Skedsmo vgs.
Faglærere ved Rud vgs
Faglærere ved Nesbru vgs.
Flettverk, kurvemaker og pilefletter Ellen Mette Nielsen
Forbundet KYSTEN
Gullsmed og urmaker Øiesvold
Gullsmed Solveig Indrebø
Hardanger Fartøyvernsenter
Henriksens snekkeri
Hjerleid Vgs
Husfliden Flid, Bergen
Informasjonskontoret for farge og interiør
Informativ Skilt & Dekor AS
Interflora Norge SA
Kaupang Møbler AS
Kristiania Belysning
Kulturringen
Kværnhuset
Lautens snekkerverksted
Lister opplæringskontor
Lunner Produkter AS
Maxbo
Mester Grønn AS
Midt norsk opplæring
Mona Løkting
Musikernes fellesorganisasjon
Møbelsnekkermester Morten Hiort
Møbelverkstedet Produksjon AS
Møbelverkstedet Restaurering AS
N. M. Thune AS

⁴⁰ Sekretariatet for små og verneverdige fag, *Yrkesbeskrivelser – små håndverksfag*.

Nordnorsk Fartøyvernsenter og Båtmuseum
Norges gullsmedforbund
Norges kjole- og draktsyerforbund
Norges Pianostemmer- og teknikerforening
Norsk Komposittforbund
Norsk Trevare - bransjeforening for trevare- og innredningsbedrifter
Norske Båtbyggeriers Landsforening
NRK
Opplæringskontoret for små fag
Oslo snekkermesterlaug
På Håret opplæringskontor
Ritaprod
Ryde og Berg Orgelbyggeri AS
Skyttel vev
Solvang sykehjem
STAS AS i Steinkjer
Stellaria
Storvik Salong AS
Tredreier Byrge Skottvoll
Tre-Ringen – opplæringskontor
Tresenter Øst – opplæringskontor
Treskjærer Boni Wiik
Tåsenhjemmet sykehjem
WWW verktøy AS
Zikk-Zaks AS
Åsnes kommune

Innspill sendt inn til del 2 (direkte til rådet eller til råd og yrkesfaglig utvalg):

Bekken snekkerverksted
Blomsterdekoratørfaget ved BLOK, Interflora Norge SA, Freelancer Åslaug Hildre,
Konsept Finn Schjøll – Storgaten blomster, Blomsteroasen, faglærere ved
Vea – Statens fagskole for gartnere og blomsterdekoratører, Edvard
Munch vgs. og Lier vgs.
Bunadsaum as
Bunadstilvirker ved Norsk Flid Bergen
Bunadtilvirker Mona Løkting
Den Norske Opera & Ballett
Design og håndverk ved Eid vgs.
Design og håndverk ved Kongsberg vgs.
Design og håndverk ved Rud vgs.
Design og tekstil ved Færder vgs.
Det norske frisørlærerforbundet
Drammen videregående skole
Faglærer i blomsterdekoratørfaget ved Lier vgs.
Faglærer ved Borgund vgs.
Faglærere på interiør- og utstilling ved Porsgrunn vgs.
Faglærere ved Glemmen vgs.
Faglærere ved Hamar katedralskole
Forbundet KYSTEN

Garnstua Ellen Wessel
Gipsmaker ved Nidaros domkirkes restaureringsarbeider
Glasshåndverker Harald Godinez
Gullsmed Astrid Søftestad
Gullsmed Vinjeuri
Handverksskolen på Hjerleid og Senter for bygdekultur
Handvevermester ved Skyttel vev
Henriksen Snekkeri
Kirkens arbeidsgiverorganisasjon, avdeling for kirkebygg og kulturminneforvaltning
Kværnhuset strikk og flisespikk
Lærling i trebåtbyggerfaget
Lørenskog videregående skole
Modist og klesdesigner, Anne-Kathrine Amundsen
Møbelsnekkermester Morten Hiort
Nettverk for drakt og tekstil: Bunad- og folkedraktrådet ved Valdres folkemuseum og Norsk Folkemuseum
Nidaros domkirkes restaureringsarbeider
Norges Gullsmedforbund
Norges Husflidslag
Norges Kjole- og Draktsyerforbund
Norges kulturvernforbund
Norges Urmakerforbund
Norsk Flid Husfliden Bergen AS
Norsk instrumentmakerforening
Norsk maritimt museum (Svanen og Colin Archer RS1)
Norsk Taxidermist Forbund
Norsk trevare
Norsk Veteranskibsklub
Norway Yacht Charter
Opplæringskontoret for små fag
Oslo Snekkermesterlaug
Plus-skolen
Privatpraktiserende arkitekter som arbeider med restaureringsprosjekter
Riksantikvaren v/fartøyvern og bygningskonservator
Skovstuen Pil-Levin
Statsbygg – eiendomsforvaltere, kulturhistoriske eiendommer
Statsbygg – for bl.a. Stiftsgården i Trondheim
Stellaria
Stiftelsen Fullriggeren Sørlandet
Stiklestad Nasjonale Kultursenter
Studieforbundet kultur og tradisjon
Styret i Norske fag- og friskolers landsforbund
Styret i Sør-Trøndelag Husflidslag
Sylvsmidja AS
Sølvsmiden på Finnøy
Sør-Troms Museum
Tekstilmakeriet
Tredreier Byrge Skottvoll

Treringen
Tresenter Øst
Trevaren Eydehavn AS
Trondheim Kunstmuseum
Utstillingsdesigner Heidi C. Kildebo
Østfold Møbelsnekkerskole

Deltakere på dialogmøter arrangert i tilknytning til utviklingsredegjørelsen 2016:

Dialogmøte om interiør og utstillingsdesign og profileringsdesign, 31. august 2015

Jan Gunnar Fjeld	Skilt- og dekorforeningen
Owren, Bjørg	IFI - informasjonskontoret for farge og interiør
Vibeke Mørch-Jensen	lærer, Skedsmo vgs.
elev	Skedsmo vgs.
elev	Skedsmo vgs.
Hege og	Ikea
Lisbet	Ikea
Stine Norli Jørgensen	Nordsjø Idé og Design
Trine Talgø	lærer, Nesbru vgs.

Dialogmøte om små verneverdige fag, 12. september 2015:

Unni Kjus	Kulturringen
Inger Smedsrud	Sekretariatet for små verneverdige fag
Morten Klemp	Opplæringskontoret for små håndverksfag
Jorunn Sæter	Norges- kjole og draktsyerforbund
Boni Wiik	Treskjærerverkstedet
Anny Strand	lærling i bunadtilvirkerfaget
Pål Hald	Møbelverkstedet
Dag Ole Ward	lærer, Gauldal vgs.

Møte om duodjifagene i design og håndverk, 14. september 2015

Kari Skogen Sara	Sametinget, avd. for grunnopplæring
Elle Marit Eira	lærer Samisk vgs.
Marit Guttorm Graven	Næringsorganisasjonen for duodjiprodusenter
Inger Anita Smuk	Opplæringskontor i reindrift og duodji
FRDH møtte med følgende representanter:	
Berit Oskal Eira	Duodjiinstituttet, region Troms og vara i FRDH
Ellinor Guttorm Utsi	FRDH, Næringsorganisasjonen for duodjiprodusenter
Solveig Grinder	FRDH, Tekstilhåndverkerne/ NHO Handel
Marianne Monsrud	FRDH, Skedsmo vgs.
Monika Thollefsen	rådsekretær, Utdanningsdirektoratet

Dialogmøte om maritime fag i design og håndverk, 14. mars 2016

Tore Friis-Olsen	Forbundet KYSTEN
Christian Jensen	Norsk Forening for Fartøyvern
Anne C. Offergaard	Nidaros Domkirkes restaureringsarbeider
Nils Marius Johansen	Nordnorsk Fartøyvernssenter
Åsmund Kristiansen	Hardanger Fartøyvernssenter

Bjørn Tønnesen
Andreas Pagander

rektor, Plus skolen
lærer, Plus skolen

8 Litteraturliste

Aamodt, Per Olaf m.fl. *Kompetanseutvikling blant yrkesfaglærere*. NIFU-rapport 2016:6
[Lenke](#).

Arcus, *Bøkkerverkstedet*. Nettside, besøkt 15.04.2016. [Lenke](#).

Faglig råd for design og håndverk, *Utviklingsredegjørelse 2013*. [Lenke](#).

Jordfald, Bård. *Hvordan er aldersutviklingen innenfor frisør og velvære?* 2016. Upublisert.

Nasjonal overvåking av arbeidsmiljø, *Huddiagnoser, sykefravær*. 2016. [Lenke](#).

Samarbeidsrådet for yrkesopplæringen, *Yrkesopplæringsnemdas rolle og ansvar*. 2016.
Upublisert.

Sekretariatet for små og verneverdige fag, *Yrkesbeskrivelser – små håndverksfag*. 2015.
[Lenke](#).

Tønder, Anna Hagen og Sol Skinnarland. *Rekruttering til design- og håndverksfagene*.
Oslo: Fafo-rapport 2016:10

UNESCO, *UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle
kulturarven*. Paris. 2003. [Lenke](#).

Yrkesfaglig utvalg for helse, oppvekst og velvære. *Helse, oppvekst og velvære – et
sammensatt bilde*. 2016. [Lenke](#).

Yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag. *Lenge leve
tradisjonshåndverket!*. 2016. [Lenke](#).

Yrkesfaglig utvalg for kontor, handel og service. *Rapport*. 2016. [Lenke](#).